

KÖNYVSZEMLE

Cognitive Onomastics. A Reader **[Kognitív névtan. Tanulmánygyűjtemény]**

Szerkesztő: SILVIO BRENDLER. Baar Verlag, Hamburg, 2016. 204 lap

1. A kötet a kognitív nyelvészet szemléletmódját követő, válogatott névtani tanulmányokat közöl. Ezeknek a korábban másutt már megjelent írásoknak az egy kiadványban való közreadásával a szerkesztő elsődleges célja kézikönyvet létrehozni a tudományterület iránt érdeklődő nyelvészek és egyetemi hallgatók számára. A kötetet, amely 10 tanulmányt, köztük angol és német nyelvűeket foglal magába, a szerkesztő előszava és köszönetnyilvánítása nyitja, majd a tanulmányok első megjelenésének bibliográfiai adatai, valamint a szerzők és affiliációjuk felsorolása következik (7–16).

2. A kötet első fejezetét képező bevezetőben SILVIO BRENDLER előbb röviden bemutatja a kognitív szemléletű névkutatás eddigi tudománytörténeti előzményeit, majd a kötet felépítését és szerzőit (17–24). Az alábbiakban az egyes tanulmányokat eredeti sorrendjük szerint ismertetem.

3. A kiadvány második fejezete a névtan és a kognitív szemléletmód kapcsolatát tárgyalja (25–34). Ennek keretei közt kapott helyet, egyedüli írásként, PETER ERNSTnek a közszavak és tulajdonnevek mentális lexikonbeli elhelyezkedését tárgyaló írása, amely a névhasználat során működő mentális struktúrák neurolingvisztikai megközelítését kínálja, hangsúlyozva, hogy e téren csupán elméletről lehet beszélni. Az agy Broca- és Wernicke-tartományainak felfedezése és az 1950-es évek számítógépes fejlesztései után az agykutatás és a különféle pszichológiai kísérletek az afáziás betegek vizsgálatával jelentős eredményeket értek el a nyelvhasználat neurológiai folyamatainak megismerésében. A szerző részletesen ismerteti a tulajdonneveknek az ultrarövid távú, a rövidtávú és a hosszú távú memóriában való tárolását az absztrakció, a sematizáció és a kategorizáció műveletei által. Felveti a kérdést, hogy vajon az egyedi példányt jelölő tulajdonneveket vagy a típust megnevező közneveket könnyebb-e tanulni és memorizálni, amire egy lehetséges választ a tulajdonnév-elsajátítás vizsgálata adhat.

4. A harmadik fejezetet három tanulmány alkotja, amelyek a nevek természetének általános kérdéseit járják körül (35–100). THOMAS HOBBS Nevekről című írását a szerkesztő előszava vezeti be, melyben hangsúlyozza a 17. századi nyelvész és filozófus munkásságának jelentőségét a modern nyelvészet szempontjából, valamint bemutatja az eredetileg latin nyelven írt értekezés angol fordításának recepciótörténetét (39–64). THOMAS HOBBS

'név' alatt olyan szavakat ért, amelyek képesek megnevezni valamely entitást, így a fogalmat nem korlátozza a tulajdonnevekre; az általános és specifikus jelölés között a neveket egy függőleges skálán helyezi el. Olyan szimbólumoknak tekinti ezeket, amelyek nem közvetlenül a dolgokra utalnak, hanem az ember dolgokról való gondolataira, fogalmaira. Két, a nyelvhasználat szempontjából szükséges célját határozza meg a nevek létrejöttének: a fogalmak memóriában való elraktározásának, onnan való előhívásának megkönnyítését és a kommunikáció során való átadásának lehetővé tételét. Tanulmánya végén nyolc kategóriába sorolja és jellemzi a neveket szemantikai és szerkezeti szempontok szerint.

ERNST HANSACK a név mibenlétére vonatkozó kérdésre kísérel meg választ adni a modern kognitív nyelvészet keretén belül, különös tekintettel a név referencialitására és jelentésére, valamint a tulajdonnév és a köznév egymástól való megkülönböztetésének lehetőségeire (65–82). Hangsúlyozza, hogy a tudományos alapú névkutatásnak szükség-szerűen el kell szakadnia a filozofikus teóriáktól. A tanulmány először részletes tudománytörténeti áttekintést ad a tulajdonnév jelentéséről való felfogások témakörében, majd a kérdést a kognitív nyelvészet szemszögéből mutatja be. Ezt követően pedig több alapvető szempont szerint összeveti egymással a klasszikus és a kognitív szemléletű névfelfogást, kitérve a denotáció és a konnotáció jellemzőire is a köznév és a tulajdonnév határán elhelyezkedő jelenségek kapcsán.

A tulajdonnévi identitást (name identity) bemutató modellt állít fel írásában SILVIO BRENDLER (85–100). Ennek kérdése mindig is meghatározó pont volt a névkutatásban, ugyanis a név kulturális, társadalmi, etnikai vagy nemzeti identitást is kifejezhet, azonban eddig terminológiai problémák, illetve szemléletbeli bizonytalanságok miatt a különböző vizsgálatok során ezek különböző módokon jelentek meg. A szerző megkülönböztet etimológiai, formális, szemantikai, valamint funkcionális vagy referenciális identitást, és rámutat, hogy ezekkel kapcsolatban alapvető metodológiai problémák fedezhetők fel az etimológiai, névstatistikai és névföldrajzi vizsgálatokban. Ezután a szerző definiálja az identitást, név és névidentitást általa használt fogalmát, majd részletesen bemutatja a felállított modellt, amely a nyelv dinamikus felfogásán alapul, és a pontosítás, a realizáció, a szisztematizáció, valamint az archiszisztematizáció műveletét foglalja magába egy-egy nyelvi megnyilatkozási szintet képviselve. Ebben a felfogásban a tulajdonnevek esetében új megvilágításba kerül a homonímia, illetve a poliszémia kérdése is.

5. A negyedik fejezet a nevek grammatikai leírásának lehetőségeit vázolja fel, és ismét egyetlen tanulmányt foglal magába (101–123). ANTTI LEINO tanulmányában amellet érvel, hogy a konstrukciókat a nyelv alapegységeinek kell tekintenünk, és egy kognitív modell szükségességét hangsúlyozza a helynévi szerkezetek leírásához. Írása első felében összeveti a kognitív és a generatív nyelvészemlélet közötti különbségeket a nyelvtan és a lexikon, a szintaxis és a szemantika közötti kvalitatív különbségtétel, valamint a nyelvi elemek központi vagy periférikus szerepének tekintetében. A két nyelvészemlélet között helyezkedik el a radikális konstrukciós grammatika, amely a szintaxis és a szemantika szintjén közelebb áll a kognitív megközelítéshez. Az írás második felében a szerző a grammatikai sémák által meghatározott szerkezetek és az innovációk létrejöttének kérdését járja körül a kognitív szemantika és a blinding fogalmának alkalmazásával, amely a konceptuális terek és fogalmak integrációjának eredményét egy kontinuum mentén helyezi el. Az elméleti megállapításokat egy 58 000 adatot számláló finn névkorpusz vizsgálata támasztja alá.

6. Az ötödik fejezet három tanulmányt tartalmaz, amelyek az általános jelenségek mellett a metafora és a kultúra szerepét ismertetik a név jelentésének megközelítésében (125–174). PAULA SJÖBLOM tanulmányában előbb bemutatja a tulajdonnév jelentéséről folytatott tudományos diskurzus főbb momentumait és alakjait, majd egy kognitív szemléletű új megközelítést kínál mind elméleti, mind gyakorlati síkon, amely a névre mint szimbolikus egységre, egy nagyobb rendszer részére tekint (127–148). A jelentést, amely a kognitív tartományokkal való kapcsolatában írható le, a név vizsgálatának szempontjából elsődlegesnek tekint. A szerző a név jelentésének megközelítési lehetőségeit a névadó és a névhasználó szempontjából is bemutatja, és kiemeli, hogy a név éppúgy képes üzenetet hordozni, mint a nyelv bármely más eleme. A tudatos névadáskor a prototípuselv alapján mintaként szolgálnak a már meglévő névsémák. Ezek működését, valamint új sémák keletkezését, konvencionáliszlódását a Finnországban először a 19. században megjelenő cégnév kategóriájának példájával mutatja be a tanulmány.

NIKOLA DOBRIĆ írásában a dinamikus nyelvi jelentésalkotás és névadás egyik legfontosabb tényezőjének, a metaforának a fogalmát tárgyalja, amely az ember fizikai, kognitív és kulturális tapasztalatain alapul, és amely a kognitív nyelvészet előrelépéséig sokkal inkább a filozófia vizsgálati területe volt, mint a nyelvészeté (151–163). A szerző a metaforának a névadásban betöltött aktív szerepét egy szerb névtár adatainak a vizsgálatával szemlélteti. A válogatott adatok listáját betűrendben közli a forrástartomány, az aktivált jelentésszerkezet és a céltartomány megnevezésével. Az etimológiai vizsgálat alapján négy univerzális fogalmi tartományt jelöl meg (A KÖRNYEZET EMBER, A NÖVÉNY EMBER, AZ ÁLLAT EMBER, A SZIMBOLIKUS TÁRGY EMBER), amelyek a legtöbb nyelvben megjelennek a metaforikus névadáskor.

A fejezetet BÖLCSKEI ANDREA tanulmánya zárja, amely a településnevek mögött álló névadási motivációk univerzális és kultúraspecifikus vonatkozásait tárgyalja (166–174). A kognitív nyelvészet megközelítésében a tulajdonnevek olyan komplex jelentésszerkezettel rendelkező egységek, amelyek magukba foglalják a névhasználó enciklopédikus tudását, és tükrözik holisztikus elméjének kognitív folyamatait. A nyelv–gondolkodás–kultúra egységének humboldti gondolata a 20. században a kulturális nyelvészet vagy kulturális szemantika vizsgálati tárgyává vált, amely a prototípuselv alapján történő névadáskor kulturális típusokat próbált megállapítani. A szerző a nyugati és a keleti kultúrában megjelenő településnevek mögött álló motivációk összehasonlításával meghatározza azokat a fogalmi tartományokat, amelyek univerzálisan szerepet kapnak a névadásban, illetve amelyek kifejezetten kulturálisan meghatározottak.

7. Az utolsó, hatodik fejezet két tanulmánya az irodalomban megjelenő nevek kérdéseit, vizsgálati lehetőségeit veti fel (175–202). VOLKER KOHLHEIM az irodalmi művekben megjelenő, eddig kevésbé kutatott helynevek funkcióit és az általuk az olvasó elméjében elindított kognitív folyamatokat mutatja be (178–190). Az írás első felében az irodalomban felbukkanó fiktív helynevek referencialitása kerül előtérbe. Ez az irodalomelméleti diskurzusban az utóbbi években kérdésessé vált, kognitív nyelvészeti megközelítésben azonban megbízhatóan vizsgálható a név által az olvasó elméjében előhívott „mentális kártya”, a név denotátumáról szerzett tudás mennyiségi és minőségi jellemzői alapján. A tanulmány második felében a szerző a nyugati kultúrkör irodalmi hagyományából vett bőséges példákkal jelöli azokat a funkciókat, amelyeket a helynevek betölthetnek a szövegben, köztük a MIHAIL BAHTYIN által bevezetett *kronotoposz* terminus jelölte fogalomra is alapozva.

ANNA FORNALCZYK és ALEKSANDRA BEILA-WOLOŃCIEJ írásukban a tündérmesék és a gyerekirodalom antroponimáiban megjelenő univerzális értékítéletet vizsgálják, mely a kollektív tudatban gyökerezik, és alapvetően kategorizáción alapul (193–202). A neveket a történetek hallgatójának, a befogadónak a szempontjából elemzik, és elsődlegesen az értékítéletet kevésbé közvetlen módon kifejező nevek helyezették a hangsúlyt vizsgálatuk során. Ezeket a „jó” és a „rossz” kategóriájába sorolták be, követve a forrásként használt didaktikus műfajok világlátását is. Tanulmányukban a szerzők a konceptuális metafora és a különböző funkcióval rendelkező nyelvi maszkok segítségével megjelenített értékítéletet vizsgálják, arra keresve a választ, hogy miként képes értékelni a név a karaktert, akár a humor, akár az irónia, akár a szándékos megtévesztés módszerével is.

8. A kötetet a tanulmányok tárgymutatója zárja (203–204). A tanulmányok mind témájukat, mind kutatómódszertanukat tekintve igen változatosak, ám összeköti őket a tudományos alaposság. Éppen emiatt képes a kötet jól reprezentálni azon európai kutatásokat, amelyek a névtan egy jelenleg kibontakozóban lévő szemléletmódjához kötődnek, és egyben bővíteni a modern funkcionális kognitív nyelvészetnek a tulajdonneveket érintő ismereteit.

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcseztudományi Kar

Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming [Kritikai helynévkutatások. A helynévadás vitatott politikája]

Szerkesztő: LAWRENCE D. BERG – JANI VUOLTEENAHO. Re-materialising Cultural Geography. 2. kiadás. Routledge, London – New York, 2016. 291 lap

1. Az itt ismertetett angol nyelvű tanulmánykötet az Ashgate kiadó kiadványaként jelent meg eredetileg 2009-ben, majd 2016-ban újabb, változatlan kiadásban a Routledge kiadónál. A sorozat olyan kiadványokat tartalmaz, melyek a kulturális földrajz interdiszciplináris tudományágát lendítik előre. A jelen kötet a kritikai helynévtan irányából közelíti meg a diszciplína fontos kérdéseit.

A könyv elején a tartalomjegyzék és az ábrák jegyzéke áll, ezek után a szerzők bemutatása, majd a köszönetnyilvánítás következik. A kötetnek nincs külön bevezetése, a tanulmányokhoz pedig nem tartoznak absztraktok. Ennek oka, hogy a köszönetnyilvánítást követő első fejezet, melyet JANI VUOLTEENAHO és LAWRENCE D. BERG írt, funkcióját tekintve a kötet bevezetése (1–18). Először egy tudománytörténeti áttekintést nyújtanak, kitérve a helynévtan korábbi ateoretikusságára, majd szükségszerű paradigmaváltására, interdiszciplinaritására, a kritikai szemlélet megjelenésére. Ezt követően rövid tartalmi összefoglalóit adják tanulmányukban a kiadványba válogatott írásoknak.

2. A kötetben tizenkét további tanulmány található. Ezek egy része korábban máshol megjelent, e könyvben azonban javított, kiegészített változatként szerepel, de olvashatunk először itt közreadott tanulmányokat is.

Ezek közül az első közlemény LAWRENCE D. BERG és ROBIN A. KEARNS írása, melyben az új-zélandi helynévadás kulturális, nemi, társadalmi vonatkozásait vizsgálják (19–51). A maori és pakeha (európai származású) új-zélandiak etnikai, ideológiai, nemzetiségi konfliktusát egy magas komplexitású diskurzusként értelmezik, amelyben megjelenik többek között a társadalmi rétegződés és a nem kérdése is. Az összetett kérdéskör helynévadási és névváltoztatási vonatkozásait az Új-zélandi Földrajzi Bizottsághoz benyújtott helynévváltoztatási javaslatok alapján vizsgálják.

MAOZ AZARYAHU kutatása az utcanevekre mint a történelmi megemlékezések eszközére irányul (53–70). A jelenséget földrajzilag, politikailag, történelmileg egyaránt változatos példákkal szemlélteti. A tanulmány első fele az utcanévadás és -változtatás megemlékező funkcióját helyezi előtérbe a politikai jelentőség szempontjából, míg a második fele az utcanevek jelzésértékének különböző aspektusaira fókuszál.

BRENDA S. A. YEOH tanulmánya Szingapúr közterületneveit vizsgálja a nemzeti identitás konstruálásának eszközeiként (71–84). Szingapúr utcanevei változatos ideológiák, történelmi események lenyomatát hordozzák (multikulturalizmus, nacionalizmus, gyarmatosítás). A szerző ezt a vegyes névanyagot komplex társadalompolitikai kontextusban elemzi.

A következő fejezetben GARTH ANDREW MYERS a helynévadás helyi identitáspolitikai vonatkozásait tárgyalja a zanzibári főváros Ng'ambo városrészének névanyagán keresztül (85–100). A városrész alacsony szocioökonómiai státusza a helynévadásban is megjelenik a hatalmi viszonyok reprezentációjaként. A tanulmány első része a helynévkutatás és a hatalmi viszonyok elemzésének kapcsolatát taglalja, majd Zanzibár helyzetének ismertetése után a gyarmati és posztkoloniális helynévadás dinamikus, kontextuális jelenségét ismerteti a földrajzi kutatások tükrében.

DOUGLAS HERMAN a Hawaii-szigeteki helynévadásnak a gyarmatosítással összefüggő vonatkozásait elemzi (101–135). Az amerikai hegemonia a helyi diskurzust a kapitalizmus révén befolyásolta a saját érdekei szerint, s ezt a helynevek is tükrözik. A szerző a komplex jelenség vizsgálatához a posztkolonializmus és a pszichoanalízis eszköztárát használja.

A hetedik fejezetben CATHERINE NASH az ír helynevek szerepét vizsgálja Írország és Észak-Írország kulturális örökségének részeként (137–152). A 19. századi széles körű angolosítás a helyneveket is nagyban befolyásolta, mely folyamat az identitás és hovatartozás kérdéseit is érintette. Az ír kulturális örökség jelentőségének felerősödése azonban a gyarmatosítás előtti helynevek visszatérését is magával vonta, melynek implikációit a szerző a posztkolonializmus keretében elemzi.

ROBIN A. KEARNS és LAWRENCE D. BERG a kötet második fejezetében ismertetett kutatásukhoz kapcsolódóan ismét Új-Zéland helyneveit vizsgálják, azonban itt azok kiejtésére fókuszálnak (153–177). A szerzők szerint a helynévkutatásban a kiejtés mint vizsgálati aspektus korábban kevésbé volt hangsúlyos. A maori helynevek médiában előforduló kiejtésének elemzését összevonták a konzervatív pakeha kritikákkal, melyek által kirajzolódik a helyi kettős kulturális diskurzus nyelvi, tágabban értelmezve pedig társadalmi ideológiarendszere.

DEREK H. ALDERMAN utcanevekkel foglalkozó tanulmánya AZARYAHUéhoz hasonlóan szintén a történelmi megemlékezést mint névadási funkciót helyezi előtérbe (181–197).

Kutatásában egy amerikai, Georgia állambeli autópálya elnevezése körüli feszültségekre fókuszál. 1994-ben a helyi afroamerikai közösség egy autópálya átnevezését tűzte ki célul, hogy így mutathassák ki tiszteletüket Martin Luther King iránt. Bár az átnevezés nem történt meg, a szituáció elemzése rávilágít arra a problémára, miszerint a történelmileg jelentős vagy említésre méltó személyek és események megítélése igen kétes lehet, s ennek a névadásban fontos szerepe van.

REUBEN ROSE-REDWOOD tanulmányában a házszámok kiosztásának rendszereivel foglalkozik (199–225). Amerikai példákon keresztül a házszámok rendszerének történelmét mutatja be, kitérve a térbeli tájékozódásban való szerepükre, valamint a házszámadás társadalmilag berögződött folyamatára is.

JANI VUOLTEENAHO és TERHI AINIALA a nyelvitájkép-alkotást kutatják Helsinki példáján keresztül (227–251). A városi névtervezés tágabb ideológiai kontextusát figyelembe véve először az európai városok helynévadási tendenciáit veszik sorra, majd Helsinki Vuosaari városrészének névanyagát elemzik a névadási gyakorlatok, valamint a nyelvi tájkép alapján.

KAISA RAUTIO HELANDER témáját a norvégiai helynevek adják (253–266). A helyi diskurzusban az őshonos számik törekvései állnak szemben a norvég nemzeti tudattal, a helynévanyag vizsgálata pedig klasszikus példája a névadás általi elnyomásnak. A kötetben található kutatások többségével ellentétben itt a nyelvészeti aspektus is fontos szerepet kap.

A tanulmánykötet utolsó fejezetében DEREK H. ALDERMAN az internetes névadás egyik példáját mutatja be (267–283). A kötetben olvasható korábbi tanulmányához hasonlóan az elnevezés központjában itt is Martin Luther King áll, azonban itt jelentősen más kontextusban: a *martinlutherking.org* nevű weboldal félrevezető módon egy radikális, fehér felsőbbrendűséget hirdető csoporthoz tartozik. A tanulmány első megjelenésekor (2009) az internetes nevek kutatása még a névtan nagyon fiatal ága volt, az említett weboldal esettanulmánya új irányokat nyitott a kritikai névkutatásban.

Az utolsó közlemény után a kötetet szó- és névmutató zárja.

3. A könyvben közzétett kutatások földrajzilag igen változatosak. Több olyan területről hoznak példákat, amelyekkel ritkábban találkozhatunk, így pontosabb és átfogóbb képet kaphatunk a helynévadás mögött meghúzódó összetett folyamatokról. A főleg geográfusokból álló szerzőlista, melyen a fentiek mellett szerepelnek nyelvészek és társadalomtudósok is, a névkutatás interdiszciplinaritásának is jó példáját mutatja.

BALOGH ROLAND JÓZSEF

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1556-2690>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

The Classification of Exonyms. Proceedings of the 21st UNGEGN Working Group on Exonyms Meeting, Riga, 24–26 September 2018 [Az exonimák osztályozása. Az UNGEGN exonimákkal foglalkozó munkacsoportja 2018. szeptember 24–26 között, Rigában megtartott 21. megbeszélésének előadásai]

Szerkesztők: ALLISON DOLLIMORE – KOHEI WATANABE. Name & Place: Contributions to Toponymic Literature and Research 8. Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2019. 204 lap

1. A PETER JORDAN és PAUL WOODMAN által szerkesztett, a helynévkutatás sajátos kérdéseit vizsgáló könyvsorozat¹ 8. kötete az exonimák osztályozásának kérdéskörével foglalkozik.

Az előszóból (3–4) megtudjuk, hogy megalakulásakor az UNGEGN exonimákkal foglalkozó munkacsoportjának célja az exonimák osztályozása és egyúttal a használatban lévő exonimák számának csökkentése volt. A téma vizsgálata és kutatása azonban rávilágított a földrajzi nevek kulturális örökségszerű minőségére, valamint az őshonos és kisebbségi nyelvű toponimák népszerűsítésének szükségességére, így az exonimák osztályozásának kidolgozása időközben igen összetett kérdéssé vált.

A tanulmányok tematikus csoportosításával a szerkesztők három fejezetre tagolták a kötetet. Az első fejezet tanulmányai bemutatják az UNGEGN eddigi, az exonimák osztályozását érintő gyakorlati megoldásait, valamint megismerkedhetünk a szlovénben, az észtben és egyes kelet-ázsiai nyelvekben használatos exonimáknak az osztályozásával. A második fejezetben az exonimák használatának néhány nemzeti nyelvhez köthető mintáját ismerhetjük meg (pl. a magyar és horvát exonimák változásának diakrón vizsgálatát; az ukrainai földrajzinév-standardizáció exonimákat érintő eljárásait; az exonimák osztályozási nehézségeit a núbiai, az arab és a cseh nyelvben). A harmadik fejezetben exonimákat vizsgáló, de az osztályozásukhoz szorosan nem köthető tanulmányokat olvashatunk.

2. A kötet első fejezete (7–66) öt tanulmányt tartalmaz, melyek az exonimák osztályozásának néhány bevett gyakorlatát ismertetik. Elsőként PAUL WOODMAN az exonimák kategorizációjának és osztályozásának nehézségeit mutatja be (pl. az *exonima* mint ernenymus különféle toponímiai alkategóriákat foglalhat magában; az exonimák osztályozása több, egymástól különböző szempontrendszer alapján is lehetséges) (9–24). Az exonimák osztályozásának általános problémái után néhány nemzeti exonimahasználati és -kategorizációs gyakorlatot ismerhetünk meg. DRAGO KLADNIK és MATJAŽ GERŠIČ a szlovén exonimák helynévtárából² vett példákon keresztül szemlélteti az abban alkalmazott kategorizációs sémákat (25–49). PEETER PÄLL az észtben használatos exonimák kategorizációjának három lehetséges módját mutatja be (az exonimák írásformája alapján, ezt kiegészítő alternatív, gyakorlati megfontolások alapján és az exonimák nyelvi státusza

¹ A sorozat korábbi köteteinek ismertetését l. *Névtani Értesítő* 2016. 38: 259–264; 2018. 40: 249–252; 2019. 41: 204–207.

² *The Gazetteer of Slovenian Exonyms*. <http://ungegn.zrc-sazu.si/Documents/THEGAZETTEER-OFSLOVENIANEXONYMS.aspx> (2020. 08. 15.)

alapján való csoportosítást) (51–55). KOHEI WATANABE a japánban használatos exonimák osztályozását és annak nyelv- és területspecifikus nehézségeit ismerteti (pl. a kandzsi és katakana írásmód együttes jelenlétét) (57–62). Végül SUNGJAE CHOO a koreaiiban használatos exonimákra vonatkozóan mutatja be osztályozási rendszerét, melynek alapjául bizonyos nyelvvalapú és földrajzi egység alapú exonimahasználati kritériumok szolgálnak (63–66).

3. A kiadvány második fejezetében, amely összesen hét tanulmányt tartalmaz, az exonimák használatának nemzeti szokásaival és néhány szabványával ismerkedhetünk meg (67–148). BÖLCSKEI ANDREA és MIKESY GÁBOR bemutatja az exonimák magyar nyelvben betöltött szerepének, státusának a változásait a 20. század elejétől egészen a 2000-es évekig, egy esettanulmánnyal is szemléltetve (67–148). IVANA CRLJENKO a horvátban meglévő exonimákat használati gyakoriságuk alapján osztályozza (élő, a hétköznapi használatból eltűnő és elavult exonimák) (83–89). IRYNA DROHUSHEVSKA és OLEH NEZHYVYI az ukrán nemzeti földrajzinév-standardizáció során rendszerezett exonimákat jellemzi és osztályozza (91–95). HERMAN BELL a Szudánban beszélt núbiai nyelv veszélyeztetett státusáról és ennek földrajzi nevekre gyakorolt hatásáról ír (97–110). IRENA ŠVEHLOVÁ a cseh nyelvben használt antarktiszi helyneveket és ezek eredetét mutatja be (111–122). BOGUSLAW R. ZAGÓRSKI 1933–2002 között kiadott arab nyelvű földrajzi atlaszokból gyűjtött, észtországi, lettországi és litvániai földrajzi egységeket jelölő toponimákat mutat be és jellemez (123–144). A fejezet zárásaként PAUL WOODMAN a lett helynévhasználattal kapcsolatban fogalmaz meg egy javaslatot Lettország fennállásának századik évfordulója alkalmából (145–148).

4. A harmadik fejezet öt tanulmánya szintén Rigában elhangzott előadások anyagát ismerteti (149–204), azonban, mint az a kötet előszavából is kiderül, ezek az írások nem kifejezetten az exonimák osztályozásának kérdéseivel foglalkoznak. KERKKO HAKULINEN és SIRKKA PAIKKALA a finn exonimák tárának³ történetét és tartalmát ismerteti (151–162). SANDA RAPA a lettországi helynevek tipológiájáról, grammatikai szerkezetükről és azok változásáról ír (163–173). A núbiaiak történelmével, nyelvük jelenlegi veszélyeztetettségével, exonimáival és a megfelelő nyelvstratégia kialakításának szükségességével két szerző, RÉ PHILLIPS (175–181) és NICHOLAS PADFIELD is (183–190) foglalkozik. Végül MACIEJ ZYCH a lengyel exonimákról szól, és arról, hogy azok lokálitása hogyan tükrözi a minket körülvevő világot (191–204).

5. A kötet tematikailag jól strukturált, koherens; az előszóban ígérteteket megvalósítva három fejezeten keresztül mutatja be az exonimák osztályozásának célját és lehetőségeit, ugyanakkor a kötetben kifejtett, az exonimák osztályozását célzó megoldások nem szükségszerűen az exonimák használatának mérséklése irányába vezetnek (pl. bizonyos exonimák nemkívánatosként való besorolásával), hanem sokkal inkább a világ nyelveiben használatos exonimák természetét ismerhetjük meg általuk.

OLÁH BENCE ATTILA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3557-857X>

Károli Gáspár Református Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

³ *Net Gazetteer. Finnish names of foreign places and their equivalents in other languages.* <http://kaino.kotus.fi/eksonymit> (2020. 08. 16.)

GYÖRFFY ERZSÉBET, *Helynév-szociológia*

A Magyar Névarchívum Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó,
Debrecen, 2018. 169 lap

1. A debreceni névtani iskola kutatói számos elemző és elméleti munkával gazdagították a magyar névtudományt. A Magyar Névarchívum Kiadványai sorozat immár 47. köteteként egy újabb elméleti jellegű monográfia látott napvilágot GYÖRFFY ERZSÉBET tollából. A magyar és a nemzetközi névtudományban a nevek szociológiai vonatkozásainak a kutatása rendszerint háttérbe szorult az etimológiai, szerkezeti, keletkezéstörténeti stb. szempontokkal szemben, s általában kimerült a névismeret, névhasználat, névgyakoriság érintőleges vizsgálatában. A helynév-szociológia mint az onomasztika egyik új irányzata ezt a kevésbé kutatott területet igyekszik lefedni. Helynév-szociológiai kutatásokkal foglalkozó, összefoglaló elméleti munka még nem készült Magyarországon, ezt a hiányt pótolja GYÖRFFY ERZSÉBET könyve. A szerző határozott célja egy átfogó szocioonomasztikai elméleti modell kidolgozása, amely keretet nyújthat a helynevek elméleti és gyakorlati szempontú vizsgálatához. GYÖRFFY ERZSÉBET évek óta foglalkozik névszociológiai kérdésekkel, a modell alapját saját élőnyelvi kutatásai jelentik, melyek során a helynevek társadalmi beágyazottságát vizsgálta.

A szerző feladatát nehezíti, hogy sem a hazai, sem a nemzetközi helynév-szociológiai szakirodalomban nem alakult ki eddig egységes terminológia és módszertan. Így elsődleges feladata a szakterminológia megteremtése, egységesítése, valamint új módszertani keret kidolgozása. Az elemzési modell elméleti megalapozásának keretét a funkcionális nyelvészetben határozza meg, empirikus, önálló kutatáson alapuló adatokból kiindulva, induktív módon kíván eljutni az elméleti következtetések, szabályszerűség megállapításához. GYÖRFFY ERZSÉBET a különböző típusú vizsgálatokat egyazon, általa jól ismert névhasználói közegekben, a hajdú-bihari Tépén végezte el, így egy valódi névközösség névhasználatát követhette nyomon minden aspektusból.

2. A monográfia szerkezetileg nyolc fejezetre tagolódik. Az első fejezetben (11–25) a szakirodalmi áttekintés kap helyet. A szerző bemutatja azokat a kérdéseket, kutatási területeket, módszertani eljárásokat, amelyek a 20. század második felétől jelentkező szocioonomasztikai kutatásokat jellemzik, illetve azokat az eredményeket, amelyeket az eddigi szórványos helynév-szociológiai kutatások felszínre hoztak.

A második fejezet (27–39) a helynevek identitásképző és -jelölő funkciójával foglalkozik. A névadó nem véletlenül nevezi el, látja el tulajdonképpen identitással a helyet, hanem azért, mert ezáltal a hozzá való viszonyát, a hely fontosságát is kifejezi. Ez az identitás-jelölő funkció szerves része a magyar helyneveknek. Ezt a funkciót a helynevek szociális és affektív szerepének feltérképezésével mutatja be a szerző. Az affektív helynevekben a hellyel, lakosaival kapcsolatos negatív asszociációk jelennek meg, ami leggyakrabban szleng helynevek révén fejeződik ki (pl. *Szívóhely*, *Szopacshely*). A szerző meghatározza a *szleng helynév* fogalmát, s részletesen bemutatja a szlenghez tartozó nevek használatával kapcsolatos, egyetemisták segítségével végzett attitűdvizsgálatainak eredményeit. Az affektív helynevekkel szemben a nevek szociális funkciója révén az adott helynek a névadók életében betöltött szerepe jelenik meg (pl. *BTK bícs*).

A kötet harmadik fejezete (41–51) a névvariánsok szocioonomasztikai, elsődlegesen elméleti szempontú vizsgálatával foglalkozik. A helyneveknek különböző variánsaik létezhetnek, amelyeknek a létrejöttét és használatát számos társadalmi, politikai stb. ok befolyásolja. A variánsok vizsgálata ezeknek az okoknak a feltárását, azonosítását segíti elő. Ezután a szerző részletesen körüljárja a leggyakrabban használt *hivatalos név* terminust, amely véleménye szerint kerüendő a helynévhasználat nyelvészeti leírásában, mert adminisztratív-bürokratikus szempontból közelít a jelenséghez, így alkalmatlan a nyelv- és helynévhasználatnak a maga komplexitásában való megragadására. Úgy véli, hogy a helyette ajánlott *sztenderd névváltozat* erre sokkal alkalmasabb, mivel ebben kifejeződik a névvariáns formális helyzetekben való használata. Ezzel szemben a nem formális kommunikációs helyzetekben használt nevekre az *említőnév* terminust javasolja.

A korábbi helynév-szociológiai kutatások elsősorban a helynévismerettel foglalkoztak; ennek a vizsgálatára a legegyszerűbb módszer az adatközlők névismeretének kérdőíves feltárása. A negyedik fejezetben (53–74) a szerző egy új módszert, a mentális térképezést mutatja be. A kognitív pszichológiában régóta használatos a kognitív vagy mentális térkép fogalma. *Kognitív térkép*-en a szerző a tér mentális reprezentációját érti, *mentális térkép*-en pedig a kognitív térkép aktuális, rajz formájú megjelenítését. Úgy véli, hogy az interjúval összekapcsolt mentális térképezés az egyéni helynév-kompetencia alaposabb feltárására ad lehetőséget. A módszer bemutatásához empirikus vizsgálatának színterén, Tépén készített öt interjút, amelyeket mentális térképek rajzoltatásával is kiegészített. Elemzése kiterjed a mentális térkép öt legfontosabb elemére: a mentális terek kiterjedésére és elnevezésére, a törésvonalak és határok, a tájékozódási pontok, valamint az útvonalak és csomópontok kérdésére.

Az ötödik fejezet (75–99) az egyén által birtokolt helynévkincs vizsgálatával, a helynévismerettel foglalkozik: egy 80 adatközlővel Tépén készített helynévismereti felmérés eredményeit mutatja be. A vizsgálat kiterjedt a klasszikus kérdéskörökre: a névismeret nem, kor és foglalkozás szerinti megoszlására, valamint a nevek ismertségi fokára. Eredményei azt mutatják, hogy az életkor előrehaladtával az adatközlők egyre több nevet ismernek, illetve a fiatalabb generációk egyre kevesebb nevet sajátítanak el, ami akár a tépei helynévkincs elvesztéséhez is vezethet. A névismeret kérdése azonban nagyon összetett, és vizsgálata számos bizonytalansági tényezőt rejt magában (pl. a vizsgálat időbeli és térbeli kérdései, az adatközlők megbízhatósága).

Az előző fejezet vizsgálatai annak a kérdésnek a felvetésére ösztönözték a szerzőt, hogy létezik-e közösségi névismereti térkép. E kérdés megválaszolásához szükséges a *névközösség* fogalmának a tisztázása (a kötet hatodik fejezetében: 101–127). Ez a helynév-szociológia egyik legösszetettebb kérdése, mely pusztán elméleti alapon nem válaszolható meg. Ezért a szerző az élőnyelvi vizsgálatok alapján igyekszik meghatározni a *helynévközösség* fogalmát, valamint bemutatni a helynévközösség és a helynévismeret összefüggéseit. A névközösségek alapjának a helynévkompetenciát tartja. Mikrocsoportok helynévismeretének empirikus úton való vizsgálata során egyértelműnek tűnik, hogy a közös névismeretnek a család a természetes egysége, de az azonos névismerettel rendelkező csoportok nemcsak genetikusan szerveződhetnek, azaz a helynévhasználatot a szociális tér is befolyásolja. A szerző elutasítja a *névközösség* területi kötöttségű meghatározását, mivel a helynévismeret nem kötődik csak a szűk lakóhelyhez. A *névközösség* viszonylagos fogalom, melynek jellemzői aszerint változnak, milyen hatókörű csoport leírására akarjuk használni. Ennek bemutatására a szerző két vizsgálatot végzett: öt adatközlővel interjút készített Tépén, hogy kiderítse, egy-egy helynévhez miféle tudati tartalmak kapcsolódnak

az egyén szintjén, egy nagy létszámú (465 fős) vizsgálata pedig az egyéni helynév-kompetenciák közös elemeinek a feltárására irányult.

A hetedik fejezetben (129–134) a szerző a szleng helynevek mibenlétével és keletkezésével foglalkozik, a helynév-kompetencia működését a *Hajdúszoboszló* név szleng variánsainak névrendszertani és helynév-szociológiai szempontú elemzésével mutatja be (*Szop city, Gajdultszoboszló, Szoboszló* stb.).

Az utolsó fejezetben (135–136) a szerző azokra a részkérdésekre irányítja a figyelmet, amelyekre a kötetben nem tért ki részletesen, de a szocioonomasztikai vizsgálatok fontos és a jövőben vizsgálandó területei lehetnek (pl. többnyelvű közösségek névszociológiai helyzete, helynévsajátítás, történeti helynévszociológia). A kötet mellékletében a szerző által összegyűjtött tépei helyneveket ismerhetjük meg.

3. GYÖRFFY ERZSÉBET munkája úttörő jellegű elméleti és módszertani kézikönyv, a magyar szocioonomasztikai kutatások új alapműve, mely a szakterminológia egységsítésével és a módszertani keret kidolgozásával biztos alapot nyújt a további helynévszociológiai kutatásokhoz.

SEBESTYÉN ZSOLT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-424X>

Nyíregyházi Egyetem

BAUKO JÁNOS, Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában

Magyar Névtani Értekezések 8. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, Budapest, 2019. 228 lap

1. BAUKO JÁNOS kötete a magyar névkutatásban az utóbbi időszakban fellendült terület, a névszociológia – vagy más néven szocioonomasztika – legújabb kiadványa. Ebben a szerző tíz fejezetben, tíz, egymáshoz szorosan kapcsolódó témán keresztül tárgyalja a társadalom és a névhasználat között lévő összefüggéseket. Mindezt főként a saját területére, a szlovákiai magyarok helyzetére vonatkoztatva teszi.

Funkciójuk és témaválasztásuk alapján a könyv fejezeteit két csoportra oszthatjuk. Az első három résznek inkább bevezető, alapozó jellege van. A főbb témakörök és kérdések rövid ismertetése mellett itt kerülnek előtérbe a névtani terminológiával kapcsolatos megállapítások, és ezekben a részekben ismerjük meg a korábbi szakirodalom megállapításait, míg a következő hét fejezet elkalauzol bennünket a szocioonomasztika mélyebb rétegeibe: a névszociológiával kapcsolatos részletkérdéseket hivatottak bemutatni.

Az előszóban megfogalmazottak alapján a könyv elsősorban oktatási segédletnek készült, de a szerző az egyetemi hallgatók mellett a „tulajdonnevek világa iránt érdeklődő” olvasóknak is szánja a művet. A témakörök alapos kidolgozottsága, az explicit magyarázatok és a fogalmazásmód véleményem szerint alkalmassá is teszi a kötetet e szerepre.

2.1. A bevezető fejezet (15–25) két nagyobb részből áll. Az első egységben az alapokkal ismerkedik meg az olvasó. A szerző a téma kifejtését az *onomasztika/névtan* terminus bevezetésével és az onomasztika/névtan mint tudományterület leírásával kezdi. Ezt követően elhelyezi a névtant a nyelvtudományon és a társadalomtudományokon belül, majd végigveszi a lehetséges társtudományait.

A fejezet második részében tér rá a könyv fő témájára, a társadalom és a névhasználat közötti összefüggésekre. Az ezt vizsgáló diszciplína a szocioonomasztika, a főbb kutatási területei pedig a névpolitika, a névtervezés, a kisebbségi névhasználat, a névváltoztatás, a névkontaktológia, a névdivat és a névattitűd; továbbá olyan részkérdések tartoznak még ide, mint a névhasználat és az életkor/nem/felekezet/különböző társadalmi rétegek közötti összefüggések. Bár a szerző röviden itt is kifejti, hogy a felsorolt kutatási területek milyen főbb kérdésekkel foglalkoznak, ezekhez kapcsolódó konkrét megfigyelésekkel, eredményekkel és nagy elemszámú példanyaggal a könyv további részében, főként a 4–10. fejezetekben találkozhatunk.

2.2. A második fejezet a Névtani kutatások Szlovákiában (27–50) címet kapta. Az előző ponthoz hasonlóan itt is két, egymástól jól elkülöníthető rész jelenik meg. A könyv egyik nagy erőssége, hogy nemcsak a magyar, hanem a szlovák kutatásokkal is részletesen foglalkozik nemcsak itt, hanem az egész kötetben. A kezdetek, a szlovák névtudományi társaság megalakulása, a névtudományi konferenciák, rendezvények és témaköreik bemutatása után a szerző a személynév- és helynévkutatást, a névelméletet és az általános névtant, valamint az egyéb tulajdonnevekkel foglalkozó kiadványokat, bibliográfiákat veszi sorra.

A szlovákiai magyar névkutatás az előzőhöz hasonló szerkezeti felosztásban jelenik meg. Az ide köthető tanulmányok, bibliográfiák számbavételét a személynévek, a helynevek és az egyéb névfajták kutatása követi, végül pedig a magyar névtani kutatások jövőbeli feladatairól olvashatunk. Ez a rész különösen érdekes szempontokat vet fel. A kétnyelvűség és névhasználat máig kevésbé kutatott területe a magyar névtannak. Az erre irányuló vizsgálatokat tehát mindenképpen a feladatok közé kell sorolnunk, ugyanúgy, ahogy a már összegyűjtött anyagok digitalizálását, elérhetővé tételét, a névtani konferenciák, tanácskozások gyakoribbá tételét is. Ebben a részben a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem névtani vonatkozású munkálataiba is bepillantunk. A fejezetben külön hangsúlyt kap a hallgatók részvételének bemutatása.

2.3. A következő részben (51–62) először a terminológiával, terminusokkal kapcsolatos kutatásokról, kiadványokról olvashatunk röviden. Ennek folytatásaképpen veti össze a szerző a magyar és a szlovák terminológiát. Az ismertetés a tulajdonnevek rendszerezéséből indul ki, így jutunk el a két csoport által használt szakszavakhoz. Az olvasottak alapján arra a következtetésre jutunk, hogy míg a magyar névtani kutatások a belső keletkezésű szakszavakat részesítik előnyben, esetükben a hungarocentrikusság jellemző, addig a szlovák vizsgálatokban az internacionalizmusra való törekvés, főként az idegen eredetű szakkifejezések használata figyelhető meg. Egy-egy terminus gyakoribbá tételét például a névtani konferenciák is elősegítették. Emellett maga BAUKO JÁNOS is hozzájárult ahhoz, hogy a névtani terminológia egy újabb elemmel bővüljön. Ő a *gasztroantroponima* (azok a személynévek, amelyek étel- és italnévből származnak, illetve az étkezéssel, italozással, gasztronómiával függnek össze) kifejezéssel gazdagította a névtani szakkifejezések körét.

2.4. A negyedik fejezet (63–70) névpolitikai kérdésekre irányítja a figyelmünket: arra, hogy a társadalmi változások miként jelentkeznek a személy-, hely- és intézménynév-használatban. BAUKO a rendszerváltástól napjainkig mutatja be a szlovákiai névpolitikai helyzetet.

A többségi hatalom korlátozhatja a kisebbségben élők tulajdonnév-használatát. A *név-háború* és *táblaháború* kifejezések részben ennek a – számtalan példával igazolható – ténynek köszönhetően születtek. Az 1990-es évek Szlovákiájában a nyelvtörvényekre hivatkozva például korlátozták a személynevek magyaros anyakönyvi bejegyzését, valamint a kisebbségi helynevek használatát. Mára azonban sokat javult a névpolitikai helyzet. Biztosítják a személynevek anyanyelven történő bejegyzését, a nem szlovák nemzetiségű nők számára a vezetéknev *-ová* toldalék nélküli bejegyzését, emellett a régebben szlovák nyelven bejegyzett nevek esetében ma már kérvényezhető a magyarosítás. A magyar helynevek hivatalos használatáról az etnikai jelenlét dönt. A kisebbségi helységnevtáblákat azoknál a településeknél helyezik ki, amelyek esetében a magyarság számaránya eléri a 20%-ot. Mindemellett a hivatalos iratokban, köziratokon, települési bélyegzőkön, kartográfiai művekben és a postaforgalomban a településnevek kizárólag hivatalos nyelven használatosak. A jelen törvényeknek megfelelően a kisebbségi településeken a szlovák intézménynevek mellett a magyar névváltozatokat is fel kell tüntetni.

A fejezet röviden a nemzetközi dokumentumokra is kitér. A névjogok érvényesítését Szlovákiában a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája, valamint az Európa Tanács által 1995-ben kiadott Keretegyezmény is szorgalmazza.

2.5. Az ötödik fejezetben (71–90) névhasználattal és névtervezéssel kapcsolatos kérdések merülnek fel, itt is három névfajta, a személynevek, a helynevek és az intézménynevek esetében.

A magyarok személynévhasználatában egyszerre legalább két nyelv játszik szerepet. Annak az eldöntése, hogy az adott kommunikációs helyzetben éppen melyik változatot használják, mindig a szintértől (formális vagy informális) és a médiumtól (írott vagy beszélt) függ. Emellett annak a tényezőnek is kiemelt szerep jut, hogy kik között zajlik a beszélgetés. Mindehhez az is hozzátevéődik, hogy bármelyik névváltozatról is beszéljünk, valamilyen módon mindegyik az identitás részét képezi. BAUKO szerint a határon túli személynévválasztást, személynévtervezést – legyen szó akár egyszerű, akár szervezett névalakító tevékenységről – többnyelvű keresztnévszótárakkal lehetne segíteni. A szerző ezen a ponton tesz említést az ismertebb keresztnévszótárakról, valamint arról is beszámol, hogy készülöben van egy általa tervezett magyar–szlovák keresztnévszótár. Itt a vonatkozó szempontokról, a szócikkek szerkesztési elveiről szintén olvashatunk.

A helynevek esetében a névstandardizálás az a folyamat, amely során valamely hatóság ad nevet egy földrajzi objektumnak. Erre vonatkozóan BAUKO több – a névtervezést alakító vagy annak eredményeként létrejövő – példát is felsorakoztat. Ezek közül csupán néhányat emelnék ki. Előfordul, hogy ugyanannak a földrajzi objektumnak, például egy helységnek több magyar neve is van. Ebben a tekintetben maguk a névjegyzékek, térképek sem teljesen egységesek. Ennek következményeként meggyengül a tulajdonnév egyedítő, azonosító funkciója. Az 1994-es névjegyzékben például nem kevés az olyan magyar helynevek száma, amelyek nem egyeznek meg az adott település utolsó hivatalos (1913-ban, illetve 1944-ben megállapított) magyar nevével; 1989 után az önkormányzatok arra törekedtek, hogy a magyar változathoz jobban hasonlító névváltozatot jelöljék meg a településük szlovák nevének. A településneveket középpontba állító helyi népszavazásokat a törvényhozás egyes

esetekben elfogadta, de arra is van példa, hogy nem vették figyelembe a lakosság döntését. A magyar helységnevek elvileg használhatók a hivatalos iratokon, a vasút- és autóbuszállomásokon, a gyakorlat viszont sok esetben nem ezt mutatja. BAUKO végül azokat az elveket ismerteti, amelyeket a vizsgált terület helységneveinek tervezéskor figyelembe vettek.

A szlovákiai magyar településeken az intézménynevek szintén mindkét nyelven megjelenhetnek. Különbség van a rendszerváltás előtti és a rendszerváltás utáni intézménynevek között. Az előbbi esetében a magyar nyelvű intézménynevek a szlovák változat lefordításával keletkeztek. A fordítási különbségekből adódik, hogy egyidejűleg ugyanannak az intézménynek több magyar megnevezése is született. A rendszerváltozást követően több iskola kérvényezte magyar nevének megváltoztatását. Emellett gyakran előfordul, hogy egyes intézményeknek csak államnyelvi megnevezésük van. BAUKO szerint az ilyen esetekben szükséges lenne a magyar névváltozat megalkotása. A kérdést illetően a könyv a sajtó szerepéről is beszél. Az újságcikkek egyes névváltozatok terjedését, illetve újabb névváltozatok megjelenését is előidézhetik. A szerző megállapítása szerint az intézménynevek standardizálását ugyancsak névjegyzékek összeállításával és a névjegyzékek következetes alkalmazásával lehetne megvalósítani.

2.6. A hatodik fejezetben (91–107) a tulajdonnév egyik fő funkciójáról, az identitásjelölésről, azon belül is elsősorban az etnikai identitásjelölés kérdéséről olvashatunk.

A személynevek esetében egyértelmű, hogy a tulajdonnév etnikai identitásjelként is működik. A könyvben többször is olvashatunk arról, hogy a szlovákiai magyarság a magyar nyelvet elváró kontextusokban inkább a magyar, míg a szlovák nyelvet elváró kontextusokban főként a szlovák személynévvaltozatokat részesíti előnyben. Egyes keresztnévek azonban csak a magyar nemzetiségük körében fordulnak elő, mások kizárólag a szlovák nemzetiséghez köthetők. Az ilyen nevek esetében a személynév egyértelműen jelzi a névviselő etnikai hovatartozását. A szülők egy része ma már olyan stratégiákat alkalmaz, amelyek révén – részben vagy egészen – ki tudják küszöbölni a személynéveken keresztül történő etnikai elkülönülést. Egy részük olyan nevet választ, amely mind a magyar, mind a szlovák nyelvben használatos, más részük két keresztnévet – egy magyart és egy szlovákot – jegyeztet be a gyermekének. Ugyanakkor ezzel ellentétes tendenciák is mutatkoznak. A statisztikai adatok alapján ma már egyre többen kérik a nevük magyaros formában való bejegyzését is.

A helynevek etnikumkijelölő szerepével kapcsolatban a belterületi mikrotoponimákat hozhatjuk fel példaként. Ha a kétnyelvű utcanévtáblák a magyar névváltozatokat szerepeltetik első helyen, az az adott településen lehet a magyarság számbeli fölényének a bizonyítéka. A helynévváltoztatási kérelmek szintén utalhatnak a település demográfiai jellemzőire. Az intézménynevek esetében vélhetően a magyar személyiségekről elnevezett szervezetek a legárvulkodóbbak.

Az identitásjelölésre vonatkozó kérdést a szerző egy további felmérés, egy névattitűdvizsgálat segítségével is kiszélesítette. A nyitrai egyetemisták körében arra a kérdésre kereste a választ, hogy miként viszonyulnak a saját család- és keresztnévükhöz. Ez alapján a diákok többsége meg van elégedve a nevével. Egyesek az idegen hangzású nevüket cserélnék le egy magyarosabb személynévre, de arra is volt példa, hogy valaki jobban szerette, ha a becenevén szólítják, míg mások éppen a keresztnévükön történő megszólítást preferálták.

2.7. A keresztnévdívat változását tárgyaló fejezet (109–128) szerint a szlovákiai magyar szülőkre is igaz, hogy ma már kevésbé választják az egykor hagyományos neveket.

Egyre több család teszi le a voksát a ritkábban használatos nevek mellett. Az angol és az amerikai eredetű keresztnévek ezen a területen is megkezdték térhódításukat, amiben a rendszerváltásnak is komoly szerepe van. A határátlépés megkönnyítésével megnőtt a migráció, a ki- és bevándorlás, ennek köszönhetően pedig számos új, idegen eredetű név jelent meg a keresztnévállományban. Az adatok alapján statisztikailag is kimutatható, hogy míg a múlt században jóval nagyobb volt egy-egy név terheltsége, ma már nagyobb fokú változatosság jellemzi a keresztnévkészletet.

2.8. A nyolcadik fejezetből (129–136) kiderül, hogy a magyar és a szlovák nyelv állandó érintkezése folytán a kontaktushatások a tulajdonneveket is érintik. Ezzel összefüggésben különbségek figyelhetők meg a névviselés és a névhasználat között. Ebben a vizsgálatba a már többször is említett példák mellé BAUKO a helyi újságcikkek, valamint sírfeliratok és gyászjelentések szövegeit is bevonta. A kérdést illetően tehát több aspektust is figyelembe vett. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a magyaros, illetve a szlovákos névformák közötti aktuális választás a beszédhelyzet nyelvtől, a beszédpartnerektől és attól függ, hogy az adott nyelvhasználati szintér mennyire tekinthető formálisnak, informálisnak, vagy akár nyilvánosnak vagy intimnek. Minél inkább közelítünk az informalitás és a bensőségesség felé, annál biztosabb, hogy az anyanyelvi névváltozat fog elhangozni. Az anyanyelvdomináns bece- és ragadványnév-használat szintén ezt bizonyítja.

2.9. A 9. fejezet (137–156) a *névszemiotikai tájkép* meghatározásával kezdődik. A névszemiotikai tájkép mint jelrendszer a nyelvi tájkép részét képezi. Ide tartoznak a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, a kereskedelmi egységek és kormányzati épületek feliratai, az utcanévek, a különböző hely- és személynevek, valamint ugyanezen kiírások szerves részeként a különféle extralingvális jelek is. A névszemiotikai tájkép az idő, tér és társadalom hármásától függően változik. Hatással vannak rá a politikai döntések, mivel a tulajdonnevek tükrözik a hatalom által magasztalt ideológiát, és tájékoztat bennünket a különböző nyelvek státusáról. Ugyanakkor etnikai identitásjelző funkciója is van, hozzájárul a helyi kisebbségek otthonosságérzetének megerősítéséhez vagy csökkentéséhez. A nemhivatalos tulajdonnevek a nyelvi tájkép kialakításában is fontos szerephez jutnak. Ezért is van, hogy egyes szlovákiai településeken magánvállalkozók által készítettett, nem standard utcanévtáblákkal is találkozunk. Ezeknek a közlésben ugyanolyan szerepük van, mint az egyéb szimbólumoknak.

2.10. A kötet utolsó fejezete (157–173) egyetlen névfajtát, a hegynevet helyezi a vizsgálódás középpontjába. A felvezetésben a hegyről mint szimbólumról, a *hegynév* fogalmáról, a különböző hegyrajzi köznevekről, valamint a hegynevek kutatásáról olvashatunk. Ezután BAUKO a saját gyűjtését, a Magas-Tátra magyar–szlovák hegynévpárjait mutatja be. Ebben az alponban a vizsgált korpusz két csoportra oszlik. A szerző különbséget tesz azok között a magyar–szlovák hegynévpárok között, amelyek azonos, illetve amelyek eltérő névadási indíték alapján keletkeztek. Az utóbbiak főként személynevekből származó tiszteleti nevek, míg a szlovák nevek több különböző motiváció eredményeképpen születtek.

3. Az interdiszciplinaritás jegyében íródott kötet számos újszerű, a névszociológiát érintő jelenséget mutat be, ezért nem csak a nyelvészet iránt érdeklődők forgathatják haszonnal.

A folytonos olvasást csupán az zavarhatja, hogy egyes adatok és a névhasználattal kapcsolatos megfigyelések több fejezetben is visszaköszönek. Ez nyilván azzal magyarázható, hogy a különböző témakörök nagyon szorosan kapcsolódnak egymáshoz, például a névpolitikai kérdések a névstandardizálás és a kontaktusjelenségek kapcsán is felmerülnek. Más részről ez az eljárás lehetővé teszi, hogy az egyes fejezeteket a többitől függetlenül, önálló részekként is lehessen kezelni. Öröndetes volna, ha minden magyar nyelvterületről készülnének ilyen összefoglaló jellegű, névszociológiai kötetek. Ha lehetőségünk nyílna a határon túli területek névhasználati jellegzetességeinek módszeresebb összehasonlítására, a szocioonomasztikai vizsgálatok egy egészen új, a jelenlegi lehetőségeinken messze túlmutató irányt vehetnének.

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3686-4455>

Partiumi Keresztény Egyetem

Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

Namen und Geschlechter. Studien zum onymischen Un/doing Gender [Nevék és nemek. Tanulmányok a társadalmi nem nevekkal való (de)konstruálásáról]

Szerkesztők: DAMARIS NÜBLING – STEFAN HIRSCHAUER.

Linguistik – Impulse & Tendenzen 76. De Gruyter, Berlin–Boston, 2018. 328 lap

1. A kötet témája a személynevek, főként az egyénnevek mint társadalmi markerek, valamint a név és a nem közötti összefüggések vizsgálata. Az itt megjelent tizenegy német és egy angol nyelvű tanulmány a 2015 szeptemberében a mainzi Irodalmi és Tudományos Akadémián megrendezett interdiszciplináris konferencián felvetett kérdésekhez kapcsolódik, és a szocioonomasztikán belül formálódó genderonomasztika területét képviseli. A tanulmányokat a szerkesztők előszava és köszönetnyilvánítása előzi meg.

A bevezető tanulmányban STEFAN HIRSCHAUER és DAMARIS NÜBLING körüljárja a névbe kódolt szociológiai változókat és azok működését, különös tekintettel a nemre (1–25). Felvázolják a kommunikáció során a gender kifejezésére használt nonverbális és verbális jelrendszert, amely konvenciókon alapul és erősen kultúrspecifikus, továbbá az identitásképző funkcióval is rendelkező személynevek kifejezetten nagy szerepet játszanak benne. A névadás és a névhasználat szempontjából nézve az *un/doing gender* fogalma meghatározó a kötet egészében: a nemnek a névvel történő tudatos konstruálását vagy éppen ennek ellehetetlenítését jelenti. A tanulmány végén a kötet szerkezeti bemutatása, valamint a tanulmányok rövid összefoglalója szerepel.

2. A kötet első, az elnevezéssel és átnevezéssel foglalkozó fejezetét INGA SIEGFRIED tanulmánya nyitja, amelyben sociopragmatikai perspektívából közelít a személynevekhez (29–44). A kommunikáció során a nevek a deiktikus aktus során keletkeznek és kerülnek használatba, és bármely közösség számára alapvető eszközei az egyénhez mint személyiséghez

való hozzáférésnek. A szerző két történeti példát tárgyal: az első a *Tüfel* (~*Teufel* 'ördög') családnév megváltoztatásának kérvényezése, melynek során az új név rögzítése mellett a hatóság igazolja a névváltoztatás önkéntességét is; a másik egy kivégzett szülők gyermekének elrendelt névváltoztatása, melynek során a gyermeket új nevével mint talált gyereket azonosít a közösség, eltörölve ezzel valós származásának stigmáját.

MIRJAM SCHMIDT-JÜNGST írásában a névváltoztatás különböző eseteit vizsgálja német transzszexuális, átkeresztelkedett, valamint svédországi bevándorlókkal készített interjúk alapján (45–72). A név megváltozása egy másik csoporthoz, ezzel együtt más nemhez, nemzethez vagy valláshoz való tartozást fejezhet ki. Ehhez kapcsolódik a *doing differences* (kb. 'különbségkonstruálás') fogalma, mely egyben magában foglalja a *boundary making* (kb. 'határkonstruálás') fogalmát is, vagyis nemcsak változtatást, hanem egyben a névben indikált egyes kategóriák közötti elhatárolódást is jelent. A névváltoztatás külső motivációja lehet a társadalom asszimilációs nyomása, a törvényi szabályozás, míg belső motivációi között említhetők az egyén személyes preferenciái, valamilyen tartalom kifejezésének a vágya.

A még meg nem született gyermekek nevével foglalkozik tanulmányában ANIKA HOFFMANN gyermeket váró nőkkel készített interjúk alapján (73–101). A szülők által adott ún. protonevek komoly anomáliát jelentenek, ugyanis egy személyi státusszal még nem rendelkező entitásra utalnak, és ideiglenesek. Nem tekinthetők tulajdonképpeni személynévnek, csupán a szülők által használt referenciális formák, amelyek a terhesség első hónapjaiban nyelviileg kifejeződnek. A későbbi hivatalos egyénnév kiválasztásában nem játszanak szerepet, ugyanakkor alkalmasak arra, hogy a név számos társadalmi funkcióját, a nemek közötti különbségtétellel való korrelációját vizsgáljuk.

A fejezet utolsó tanulmányában ANNA ZARSTROW szintén arra a kérdésre keresi a választ, hogy mely nevek jelennek meg a születés előtti időszakban, és hogy ezekben mekkora relevanciával rendelkeznek a biológiai nem (103–128). A kérdőíves kutatás során 450 személy 387 különböző, terhesség alatt névről nyilatkozott. Az adatokat a szerző fonetikai-fonológiai, strukturális, pragmatikai és lexikális szinten is jellemzi. Rámutat a névstátusz ideiglenes jellegére és arra, hogy a személy kulturális identitásának megalapozása már a születés előtt megkezdődik a névvel. Ugyanakkor e nevek kizárólag referenciális funkcióval rendelkeznek, a magzat nemének megjelölése jellemzően irreleváns.

3. A második, az elnevezést a kapcsolatok viszonylatában tárgyaló fejezetet PETRA EWALD és LAURA MÖWS írása nyitja, amely egy kelet-vesztfáliai online újság jókívánásokat és gratulációkat közlő rovatában megjelenő informális neveket veti alá kvantitatív vizsgálatnak, különös tekintettel a nemre (131–155). A szerzők számos módszertani problémára kitérnek, így az informális név definiálására és a megnevezésre szolgáló más nyelvi elemektől való elkülöníthetőségére. Adataik szerint ahogy nő az elnevezett életkora, úgy csökken az affektív nevek és nő a kapcsolati szavak megjelenése a hivatalos név mellett (pl. *Opa* 'nagyapa'). A nemek tekintetében az informális nevek jellemzően sztereotípiákban gazdagok.

ANTJE DAMMEL, YVONN NIEKRENSZ, ANDREA RAPP és EVA WYSS írásukban a szerelmes levelekben használt affektív nevek genderszociológiai vonatkozásait vizsgálják (157–190). E nevek a vizsgált esetben az ún. intim nevek kategóriájába tartoznak, amelyek alapvetőek a pár identitásképzésében. Összevetve a szülő-gyermek kapcsolatban használt nevekkel, ahol a becenevek jellemzőbbek, a párkapcsolatban több, nem keresztnévi kiindulású név fordul elő, ezen belül is elsősorban a sajátosságjelölő nevek. A nevek egy komplex kontinuumot jelölnek ki a rendszerestől az alkalmin át az ad hoc névalkotásig. A pár tagjainak

egymáshoz viszonyított névhasználatában a szimmetria kérdése meghatározó, a nem kifejezése rendszerint háttérbe szorul.

A biológiai és grammatikai nem, valamint a társadalmi meghatározottság kapcsolatát vizsgálja SIMONE BUSLEY és JULIA FRITZINGER a német nyelv azon nyelvjárásaiban, amelyekben a lányok és nők megjelölése grammatikailag semleges is történhet (191–212). A 20. századig a semleges nem az alacsony társadalmi osztályból származó, hajadon nők (valakinek a lánya, illetve szobalány mint prototípus) megnevezésekor jelentkezett, míg a nőnem a magasabb rangú, férjzett és idősebb nők (feleség, anya, háziasszony mint prototípus) megnevezésekor. A szerzők azonban rámutatnak, hogy mára funkcióváltás történt a grammatikai nem használatában, és sokkal inkább a megnevező és a megnevezett közötti társadalmi viszony a meghatározó.

4. A kötet harmadik, a nemek közti határ átjárhatóságával és a nemmel szembeni közömbösséggel foglalkozó fejezetének első tanulmányában CHRISTOF RÖLKER a nem kifejezését preferáló, illetve ez iránt közömbösséget mutató névadás történetileg változó aspektusait vizsgálja a névpárok alapján (215–238). A formális nevek jellemzően egyértelműen jelölik a névviselő nemét, az európai keresztnévanyagban a késő középkortól megjelenő névpárok azonban a nemek határán történő elnevezést tették lehetővé. A szerző a 15. századi Firenze és Konstanz névadási szokásait összehasonlítva rámutat, hogy Firenzében a nemek között korábban állandósult határ átjárhatóvá vált bizonyos férfinevek nőknek adásával, míg Konstanzban ez ekkor még lehetetlen volt. Ennek az olasz patrilinearitás lehet a magyarázata, vagyis hogy a gyermek a család apai ágához tartozó, gyakran már elhunyt rokon nevét örökölte, míg a német szokások inkább az azonos nemű rokonról, főként keresztanyáról való elnevezést szorgalmazták.

DAMARIS NÜBLING írásában a társadalmi nem fonológiai, prozódiai meghatározott struktúráját és ennek történeti változását vizsgálja egyénneveken keresztül (239–269). Korábban bizonyos névvégződések mereven azonosítottak egy nemmel, az ezredforduló óta azonban ez lazulni látszik, például számos *a*-ra végződő olasz és héber név került be a német névanyagba. A korábban népszerű, mássalhangzóra végződő egyénnevek mintegy utat törtek az idegen nyelvi megfelelőiknek (pl. a *Lukas* a *Lucá*-nak), ami a szerző szerint további hasonló változásokat eredményezhet a jövőben.

MIRJAM SCHMUCK Németországban és Hollandiában előforduló, mindkét nemnek adható nevek gyakoriságát hasonlítja össze tanulmányában (271–302). Hollandiában az uniszex nevek jóval régebb óta vannak jelen, mint Németországban. A 2014-ben újszülötteknek adott nevek gyakorisági listáján Németországban az 500–1000. hely között szerepeltek, míg Hollandiában az első 500-ba is befértek. A szerző a nevek etimológiai vizsgálatával rámutat, hogy míg Németországban e nevek idegen nyelvekből kerülnek a német névrendszerbe, addig Hollandiában jellemzően becenévből válnak önálló egyénnévvé, így akár férfi, akár női névből is keletkezhetnek.

KATHARINA LEIBRING írásában egy 2014-ben Svédországban végzett kérdőíves kutatás eredményeit ismerteti, melynek során 314 középiskolás diák véleményét mérték fel a keresztnevek és a nem kifejezésének kapcsolatáról (303–326). A felmérés alapján a fiatalok körében általánosan elfogadottak az uniszex nevek, valamint az ellentétes nemű név adását is csupán a negyedük utasította el. Mindez a nemnek a névvel való kifejezése iránti érdeklődés elvesztését mutatja, amelyben, a szerző meglátása szerint, nagy szerepet játszik a

migráció, ugyanis a bevándorló népesség által viselt egyénnevek a svédek számára jellemzően nem szolgálnak információval a névviselő neméről.

5. A kötetet a tanulmányok tárgymutatója zárja (327–328). A tanulmányok szorosan illeszkednek a kötet célkitűzéséhez, amely témájában a mai német nyelvtudományra jellemző módon egy kortárs, társadalmilag erősen meghatározott kérdéskört helyez a névtani vizsgálat középpontjába. Mind az elmélet, mind a módszertan tekintetében jellemző a tanulmányokra a tudományos alaposág, témáikkal, forrásaikkal új perspektíváit nyitják meg a személynevek vizsgálatának. A kötet messzemenően alkalmas az utóbbi időkből jelentkező genderonomasztika területének kijelölésére, és egyben kiindulópontot jelent a témakörre irányuló jövőbeli névtani kutatásokra nézve.

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**BEAUDOIN, SARAH – MARTIN, GABRIEL, Femmes et toponymie.
De l’occultation à la parité [Nők és helynevek. Az elhallgatástól
az egyenlőségig]**

Historielles 1. Éditions du FleurdeLysé, Sherbrooke (Québec), 2019. 125 lap

1. A 2019-ben Québecben megjelent francia nyelvű kiadvány arra vállalkozik, hogy feltárja a Québec helyneveiben előforduló női és férfinevek egymáshoz viszonyított aránytalanságát: jelenleg ugyanis a női nevekből eredő helynevek aránya a személynévi eredetű helyneveken belül mindössze 10%. A kötet tartalmaz továbbá egy olyan javaslatot, hogy az újonnan elnevezendő közterületeknek (utcáknak, városrészeknek, hidaknak stb.) szánt nevek kiválasztásakor kiemelt szerepet kaphasson a nőkről való elnevezés. Az illetékes hatóságok munkájának megkönnyítésére gyakorlati tanácsok, nyelvstratégiai akciótervek is szerepelnek a kötetben, kiegészítve egy olyan adatbankkal, amely különböző szempontok alapján rendszerezi azokat a női neveket, melyekről a szerzők úgy vélik, érdemes volna felvenni őket a majdani helynevek közé, ezzel javítva az arányokat.

2. A kötet külső és belső megjelenésére is nagy gondot fordítottak a szerzők, így címlapjának szimbólumrendszere is fontos üzenetet kíván közvetíteni: a jövőbe tekintő, mutatóujjával utat mutató nőalak Kanada őslakóinak jellegzetes öltözékét viseli. Kezében helynévjelző táblát tart, vonásai az egykori innu indián író, An Antane Kapeshe arcvonásait hordozzák. A nőalak így jelképesen összeköti a múltat a jövővel, az elhallgatásra és feledésre ítélt nők és népek történetét a jelen feladataival, mely a szerzők szerint – többek között – az írónőről elnevezendő közterületek számának növelése volna. A kötet egy új könyvsorozat első darabjaként jelent meg, melynek életre hívásával a nők történelmi szerepének jobb megismertetése, (újra) értelmezése a szerzőpáros fő célja.

A kötet készítői azt is megindokolják, hogy miért térnek el számos helyen a hagyományos francia grammatika alapvető szabályaitól. A francia nyelv egyik sajátossága a hímnem és nőnem megléte, s a szabályrendszer megkívánja, hogy amennyiben csak egy hímnemű is van a nőnemű főnevek között, akkor csakis hímnemű névmással helyettesíthető a teljes rész, illetve amennyiben egy melléknév több különböző nemű főnévre vonatkozik, akkor hímnemű többes számba kell tenni. E kötet ezt a grammatikai szabályt felül kívánja írni azzal, hogy ha a különböző nemű főnevek közül a felsorolás utolsó tagja nőnemű, akkor nőnemű melléknévvel legyen egyeztetendő. Hasonlóképpen, minden olyan esetben, amikor a klasszikus nyelvtan szabályait követve elegendő volna a kollektív hímnemű többes szám használata, mind a hímnemű, mind a nőnemű főnévi változat szerepel a szövegben, ezzel is törekedve a nők láthatóságának fokozására.

3. Kanada tíz tartománya közül a frankofón többségű Québec tartományban körülbelül ötvenezer személynévi eredetű helynév található. Ezek a nagy földrajzi felfedezések korának (pl. *Jacques Cartier*), Új-Franciaország megalapításának (pl. *Marguerite Bourgeoys*) állítanak emléket. Politikusok, diplomaták (pl. *Henri Bourassa*), közéleti személyiségek, írók, művészek (pl. *Gabrielle Roy*) neve szerepel a listán, melyről összefoglaló táblázatokat is közöl a kiadvány, többek között a férfi és női nevek előfordulási arányáról a tíz legnagyobb québeci város helyneveiben. Az ezredfordulótól kezdve, de különösen 2010 után a közfigyelem egyre erősebben irányult a kötet által is tárgyalt kérdésre, különösen a médiában, a közösségi portálokon, és ennek következtében a helyi közigazgatási szervek részéről is fokozódott a téma iránti érdeklődés. Számos civil kezdeményezés indult, szervezetek, mozgalmak születtek; beadványok, cikkek, tanulmányok íródtak a témában.

4. A kötet a bevezető és a záró gondolatok mellett három nagyobb egységből áll: az első a Québec helyneveiben előforduló női és férfinevek aránytalanságainak történetével foglalkozik, amely az előzmények bemutatása mellett a jelen helyzet feltérképezésére vállalkozik, különös tekintettel a kapcsolódó mozgalom Montréal és Sherbrooke városában végzett tevékenységére és annak eredményeire.

Montréal Kanada második legnagyobb városa, mely Québec tartomány közigazgatási központjaként az elmúlt évtizedben sokat tett az aránytalanságok felszámolásáért, a női nevek szerepeltetésének elősegítéséért. 2016-ban tették közzé a város honlapján a Toponym'Elles adatbankot, mely a város alapításának 375. évfordulójára emlékezve 375 olyan női nevet tartalmaz, amely a város már meglévő, de még névtelen, valamint új részeit, intézményeinek, közterületeinek stb. nőkről való elnevezését hivatott elősegíteni. A névjegyzékbe első helyen híres québeci nők nevei kerültek (pl. *Dorimène Roy-Dejardins*, *Marie-Aveline Bengle*), de szerepelnek benne nemzetközi viszonylatban ismert, jelentős személyiségek nevei is (pl. *Virginia Woolf*), valamint Kanada őslakóinak kultúrájához köthető nők nevei (pl. *An Antane Kapesch*, *Kinuaquak Asivak*), illetve olyan női csoportok megnevezései is, melyek a nemzet történetében játszottak kiemelkedő szerepet (pl. *les Mîdinettes* 'varrólányok', ti. az 1937-es montréalai nagy sztrájk fontos szereplői).

Québec gazdasági életében betöltött jelentősége miatt Sherbrooke városát 'a déli kantonok királynője'-ként is szokták emlegetni. A városban uralkodó jelenlegi aránytalanságok bemutatását taglaló alfejezetet ezért e provokatív (általam magyarra fordított) címmel vezetik be a szerzők: A „Déli Kantonok királynője” király lenne? Ebben az alfejezetben a Pépines feminista mozgalom tevékenységéről is képet kapunk, többek között azon,

látványos eredményt eddig nem hozó erőfeszítéseikről, melyek a női nevek helynevekben való arányának növelését tűzték ki célul. Közreadtak egy olyan listát is, amely szerint Sherbrooke egyetemének kampuszán 26 olyan személynévi eredetű helynév szerepel, amely egy-egy jeles személyiségnek állít emléket, s ebből 25 férfinév.

5. A kötet második nagyobb egysége – szabad fordításban – a Mítoszok és szándékos elhallgatások jegyzéke címet viseli. E rész azokat a közkeletű vélekedéseket, előítéleteket sorolja fel és magyarázza meg, illetve cáfolja tételelesen, amelyeket a női nevek helynevekben való arányának növelését, egyenlősítését célul kitűző mozgalommal szemben az utóbbi időben kritikaként fogalmazott meg a közvélemény.

6. A harmadik rész a leghasznosabb és legérdekesebb a névkutatók számára. Itt egy olyan adatbankot találunk, amely a jövőben helynévként adhatónak javasolt női neveket tartalmaz. Különböző csoportosítási szempontokat figyelembe véve további ötleteket is adnak az összeállítók arra nézve, hogy miként bővíthető a névjegyzék. Ezzel elsősorban a helyi hatóságok, közigazgatási döntéshozó szervek munkáját szeretnék megkönnyíteni, illetve bemutatni, hogy mennyi kiaknázatlan lehetőség van még női személynévi eredetű helynevek választására. Az első alfejezet tíz olyan nő életrajzát tartalmazza, akik valaha fontos szerepet játszottak Kanada történetében, mégis kevésbé ismertek a nagyközönség számára, „elhallgatott” a történelmi szerepük. Ilyen például az inuit művész, Kinuajuak Asivak vagy az indián őslakosok egyik vezetője, Mary Two-Axe, valamint a címlapon stilizáltan megjelenített An Antane Kapeshe innu indián író. Az ezt követő oldalak további 135 női nevet tartalmaznak, melyek között 35 olyan is van, amely már szerepel a québeci helynevek között. A lista azonban így tekinthető teljesnek, hiszen az illetékes hatóságok sokszor szívesebben engedélyeznek olyan neveket, melyeket már máshol is adtak korábban. A következő alfejezetben olyan női csoportokat neveznek meg, amelyek fontos történelmi szerepet játszottak Québec vagy a világ történetében. Erre a részletes történelmi magyarázatokkal ellátott listára 15 nevet vettek fel, pl. *les Autrices* ('Szerzőnők'), *les Députées* ('Képviselőnők'), *les Hockeyeuses* ('Jégkorongozó nők'), *les Midinettes* ('Varrólányok') stb. Ezek olyan megnevezések, melyek azért vannak nőnem többes számú alakban, mert kizárólag nőkre vonatkoznak, és a québeci standardban is gyökeret vertek. A részletes lista után 35 további, magyarázat nélküli ötlet következik, pl. *les Avocates* ('Ügyvédnők'), *les Héroïnes* ('Hősnők'), *les Poétesses* ('Költőnők'). A következő alfejezetben szereplő névtípusok alapja a származás helye. A franciában a nőnemet képző szuffixumot adott helynévhez hozzáillesztve kettős szófajú szót kapunk: az onnan származó nőkre vonatkoztathatjuk főnévként is az így kapott, származási helyet kifejező melléknévet, pl. *Estrie* > *Estriens* 'Estrie-ből származó (férfiak)'; *Estrie* > *Estriennes* 'Estrie-ből származók (nők)'. A lista Québec összes régiójának a származás helyére utaló, nőkre vonatkozó megnevezését felsorolja. A következő alfejezet tíz, helynévi eredetű csúfnév női változatát mutatja be. (pl. *Sorcières* 'boszorkányok', ezt az Île d'Orléans-i nőkre mondják). Az utolsó alfejezetben Québec tizenkét őslakos nemzetalkotó népcsoportjának női tagjaira utaló, a québeci standardban elfogadott megnevezése szerepel (pl. *les Inuites*).

7. A kötetet az egyenlőtlenségek ellen küzdő mozgalom 2016-os chartája (*Charte pour une toponymie paritaire*) és a SARAH BEAUDOIN által írt feminista epilógus zárja. Ezt követi a bibliográfia és a szerzők rövid bemutatása, melyből megtudhatjuk, hogy SARAH BEAUDOIN, a szerzőpáros egyik tagja pszichológus, GABRIEL MARTIN pedig informatikus és nyelvész végzettségű.

A kötet fő célja a tudományos ismeretterjesztés mellett a társadalmi hasznosíthatóság, gyakorlati felhasználhatóság, s ez véleményem szerint teljesül is. Éppen emiatt azonban kevésbé a tudományos elvek és kutatói igényesség mentén állították össze, ugyanakkor tartalma egy elmélyültebb és kiterjedtebb tudományos kutatómunka kiindulópontjául is szolgálhat még a jövőben.

SZABÓ T. ANNAMÁRIA ULLA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4343-4920>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

A nyelvföldrajztól a névföldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben. A 2019. június 8-i révkomáromi névföldrajzi tanácskozás előadásai

Szerkesztő: VÖRÖS FERENC. Savaria University Press, Szombathely, 2019. 196 lap

1. A nyelvföldrajztól a névföldrajzig című konferenciasorozat az elmúlt tíz évben tíz különböző helyszínen adott teret magyarországi és a szomszédos államok területén kutató, névtudománnyal, illetve névföldrajzzal foglalkozó szakemberek eszmecserejének. Szombathely, Győr, Sárvár, Dunaszerdahely, Pozsony, Alsóőr, Sopron, Kolozsvár és Eszék után a 10., jubileumi konferenciára Révkomáromban, a Selye János Egyetem Tanárképző Karán, 2019. június 8-án került sor.

Az előadások szerkesztett és lektorált változatait tartalmazó konferenciakötet tizenegy írást tartalmaz. Ezek két nagyobb témakörhöz kapcsolódnak: az egyik a nyelvi tájkép, a másik pedig a nyelvi ideológiák területe. Mindkét témakör különösen aktuális, összekapcsolódásuk pedig magától értetődő, hiszen a hely-, személy- és intézménynevek nyilvános tereken való megjelenését nagyban befolyásolja az adott állam nyelvpolitikája. Mindezzel kapcsolatban azt is fontos megismerni, hogy a nyelvi és etnikai kisebbségek tagjai mennyire érdekeltek anyanyelvük szabályai szerint is megjelenítettni a nyilvános nyelvhasználati színtereken a fentebb említett névtípusokat. Ezzel kapcsolatban a kötet szerkesztője a következőket írja az előszóban: „A közelmúltbéli pozitív fejlemények ellenére továbbra is akadnak feladatai a téma gyakorlati megvalósulásáért küzdő szakembereknek, hiszen számos problémás, nyitott kérdés vár megoldásra. Ehhez nem elég a többségi társadalom képviselőinek meggyőzése. Arra is szükség van, hogy a nyelvészeken kívül a kisebbségi beszélőközösségek tagjai is magukénak érezzék a szakemberek törekvéseit” (11). Úgy vélem, hogy egyetérthetünk ezzel a bevezető gondolattal, hiszen a kisebbségi beszélőközösségek tagjai sok esetben nem élnek nyelv- és névhasználati jogaikkal.

2. Az első írás szerzője, VÖRÖS FERENC (17–64) a Kárpát-medence Magyarországgal határos magyarlakta régióinak nyelvpolitikáját tekinti át. A tanulmány első része a név-ideológiák és a névpolitika összefüggéseit elemzi, a második pedig országonként (Ausztria, Horvátország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna) mutatja be a helynevekkel,

intézménynevekkel és személynevekkel kapcsolatos, magyar vonatkozású névpolitikai aktualításokat. A cikk végén a szerző felsorolja a tanulmányhoz felhasznált jogszabályokat, rendeleteket és államközi szerződéseket is.

A kötet második tanulmányában FARKAS TAMÁS (63–80) mutatja be a keresztnévek hagyományos és elektronikus adatait, áttekintve e névfajta lexikográfiai feldolgozásának eddigi eredményeit. A szerző kitér a kisebbségi és a többnyelvű keresztnévszótárak témakörére, valamint az összmagyar nézőpontra is ráirányítja a figyelmet. Az interneten elérhető keresztnévkeresőket a tanulmány második részében részletesebben tárgyalja aszerint, hogy mennyire szakszerűek, mi a tartalmuk, milyen keresési lehetőségekkel, kiegészítő alkalmazásokkal vannak ellátva, illetve mennyire naprakészek és ismertek. Részletesebben a Nyelvtudományi Intézetben kifejlesztett Utónévportált vizsgálja.

A harmadik tanulmány szerzője, GERCSÁK GÁBOR (81–88) számos példával mutatja be, milyen nemzetközi diplomáciai reakciókat válthat ki az ország- és államnevek használatának gyakorlata. Felhívja rá a figyelmet, hogy a diplomaták nyomán követik az országokra való idegen nyelvű hivatkozásokat. Példáival jelzi, hogy bár a címben is jelölt két fogalmat gyakran szinonimaként kezelik, az ország- és az államnevek megkülönböztetése mégis lényeges a diplomácia nyelvhasználatában. A cikk ismerteti a magyar Földrajzinévbizottság, valamint az ENSZ UNGEGN nevű szervezetének a jelentőségét az országok neveinek elfogadásában.

BAUKO JÁNOS a szlovákiai névpolitika és a vizuális nyelvhasználat összefüggéseivel foglalkozik a kötet következő tanulmányában (89–104). Szemléletes példákkal, fényképekkel mutatja be, miként különbözik névfajtaktól függően a tulajdonnevek feliratokon való feltüntetése a szlovákiai magyar településeken. A személynevek vizuális megjelenítésének módját Szlovákiában nem szabályozza törvény, ellenben a helynevek kétnyelvű használatát igen. Az állami intézmények feliratait szintén szabályozzák, a magánintézmények viszont nincsenek efféle előírásokkal korlátozva, például a vendéglőknek és az üzleteknek szabadabb a vizuális névhasználatuk.

A nyelvi tájkép szlovákiai jellemzőinek ismertetését folytatja ANGYAL LÁSZLÓ írása (105–118). A szerző kiemeli a civil szervezetek szerepét a kétnyelvű vizuális névhasználat terjesztésében. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy Rimaszombatban a személyneveket tekintve többségben vannak a szlovákos névformák, ám a kettős személynévhasználat is jellemző, sőt néhol a magyar névalakok kerülnek előtérbe. Magyar–szlovák kétnyelvűség jellemzi a helynevek és az állami intézménynevek vizuális használatát is a városban, újabban azonban az üzletneveket, hotel- és étteremneveket gyakran csupán egy nyelven, angolul tüntetik fel a tulajdonosok.

MISAD KATALIN és TAKÁCS HENRIETTA közös tanulmánya is a szlovákiai magyar nyelvi valósággal foglalkozik (119–132). A szerzők azt vizsgálják, hogy a kisebbségi nyelvhasználati jogokat mennyire érvényesítik a délnyugat-szlovákiai Dunaszerdahely város önkormányzati hivatalában. Alaposan megvizsgálják a hivatal nyelvi tájképét, a külső és belső feliratok nyelvét, valamint a hivatal alkalmazottainak szóbeli és írásbeli kommunikációját az ügyfelekkel. Megállapítják, hogy a kétnyelvű nyelvhasználat gyakorlata csak részben tükrözi a település magyar anyanyelvű lakosságának arányát.

A konferenciakötetben szereplő tizenegy tanulmány közül egy horvát nyelven íródott; szerzői az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem oktatói, LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANNA és MLIKOTA JADRANKA (133–141). Tanulmányukban megállapítják, hogy a vizsgált, magyar nyelvterületen megjelent horvát nyelvű nyelvtanokban szereplő család- és helynevek a 19.

századi magyarítási folyamatok ellenére a horvát nyelvi és etnikai térséghez állnak közel. A tanulmány szerzői közös kutatási projektben vesznek részt, melynek részeként már korábban is jelentek meg névtani megállapításokat tartalmazó írások.

VÖRÖS OTTÓ írásában azt taglalja, hogy a névkölcsönzés, a névfordítás, a párhuzamos névadás és az interferencia mennyire befolyásolja a magyarok által lakott térségek névhasználati szokásait, és mennyire van minderre hatással a politika (143–145). A tanulmány nemcsak körbejárja, tisztázza a terminológiai kérdéseket, hanem javaslatokat is megfogalmaz a teendőkkel kapcsolatban. A szerző szerint ugyanis a településeket úgy kellene hivatalosan is nevezni, ahogyan azt az ott lakók nevezik. Az írás következő fölvetése a keresztnevek fordítási változatai ellen szól, mivel a fordítás révén eltűnik a nevek identitásjelző szerepe.

BENŐ ATTILA kontaktológiai kérdésekkel, a románban használatos magyar eredetű földrajzi köznevekkel foglalkozik írásában: a vizsgált kölcsönzőréteg funkcióváltásait és szemantikai módosulásait tanulmányozza (147–156). Megállapítja, hogy a magyar eredetű földrajzi nevek egy része direkt kölcsönzéssel, más része tükörfordítással került át a román nyelvbe. A kognitív szemantikai szempontok alkalmazásával a szerző a jelentésváltozások módosításait és motivációját igyekszik kideríteni. A számos elemzett példával történeti összefüggésekre is rámutat a köznév és tulajdonnév, továbbá a településnév és a családnév funkcióváltásaival kapcsolatban. A tanulmány nyelvöldrajzi, nyelvtörténeti, névtani és funkcionális szemantikai tanulságokkal egyaránt szolgál.

A szlovákiai magyar nyelvi tájkép témája ismét előkerül a tanulmánykötet utolsó előtti írásában: LŐRINCZ GÁBOR Bős kétnyelvű és multikulturális nyelvi tájképével, vizuális nyelvhasználati szokásaival foglalkozik (157–172). A szerzője nemcsak a szakirodalomból ismert kategóriák és szlovákiai magyar felirattípusok vizsgálatát tartotta fontosnak, hanem néhány nem szokványos arab, szerb és ukrán feliratot is bevont az elemzésbe. Nyelvek és kultúrák érintkezése, vizualitás, multimedialitás, valamint diakrón szempontok is felvillannak a dolgozatban a nyelvi tájkép elemzése során.

A kötet utolsó tanulmánya a magyar állam illetékes szerveinek viszonyát vizsgálja a magyarországi kisebbségek nyelvén lejegyzett mikrotoponimákkal kapcsolatban (173–190). A szerző, MIKESY GÁBOR írásában megvizsgálja, hogy az államnyelv miként vált dominánssá a kataszteri és topográfiai térképek névanyagában 1894–1944 között, hogyan tűntek el a kisebbségi mikrotoponimák a vizsgált időszakban, és milyen szemantikai és hangzásbeli asszociációkkal választották ki, illetve alkották meg az állami szervek a kisebbségi nyelvű földrajzi nevek magyar nyelvű változatait. A történeti visszapillantás számos német, szlovák és horvát példával szemlélteti a címben jelzett korszak névpolitikai törekvéseit.

3. A Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben című konferenciakötet egy tízéves sorozat méltó, jubileumi kiadványa, melyet haszonnal forgathatnak a névtudomány és a nyelvpolitika összefüggései iránt érdeklődők.

PRESINSZKY KÁROLY

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3097-911X>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

**BÁRTH M. JÁNOS, Név földrajzi térképlapok Erdélyből.
A helynévadás területi variabilitása a történeti adatok tükrében**

Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 2018. 174 lap

1. BÁRTH M. JÁNOS Név földrajzi térképlapok Erdélyből című monográfiája hiánypótló a szakirodalomban mind tartalmát, mind metodikáját illetően. Munkájában a terület történeti helyneveinek névföldrajzi vizsgálatát tűzte ki célul, amelynek alapját a SZABÓ T. ATTILA-féle helynévgyűjtemény (ETH.) szolgáltatja. Egy több mint 10 éve tartó publikációs folyamat mérföldköve ez a könyv: BÁRTH M. JÁNOS több tanulmányában foglalkozik az erdélyi helynévanyaggal, annak névföldrajzi vizsgálatával, informatizálásával. E munka a 2000-es évek eleje óta megjelent tanulmányainak, általa szerkesztett köteteknek egy nagyobb összegzése.

A névtani publikációkban egyre erőteljesebb igény jelentkezik az egyes helynévgyűjteményekből kivonható nyelvi adatok digitális adatbázisban való elérhetőségére, ezenfelül az adatok térképes ábrázolhatósága is központi kérdés. BÁRTH M. JÁNOS művének bevezető szakaszában részletesen ismerteti a Magyar Nemzeti Helynévtárhoz (MNH: <http://mnh.unideb.hu>) és az Erdélyi Helynévtörténeti Adattárhoz (EHA: <http://eha.elte.hu>) köthető eredményeket, valamint kitér a VÉKÁS DOMOKOS nevével fémjelzett Bihalbocs szoftverre (<http://bihalbocs.hu>) és a számítógépes dialektológia legígéretesebb lehetőségeire is. Munkája ebbe az irányvonalba illeszkedik, ezt a szakirodalmat is gazdagítja.

2. A kutatás korpusza, forrásai című fejezetben (7–22) a szerző részletesen kitér SZABÓ T. ATTILA munkásságára, a helynévgyűjtemény kiadására, és az adattár bemutatása mellett ismerteti az elektronikus feldolgozással járó munkákat, buktatókat is.

A SZABÓ T. ATTILA-féle, kb. 700 ezer adatot tartalmazó helynévanyag zöme a közép-erdélyi megyékből (a régi Kolozs, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Maros-Torda vármegyékből) való, némileg kevesebb adat származik a Székelyföldről, Csík-, Gyergyó- és Kászonszékből, valamint Háromszék és Udvarhelyszék területéről, a legkevesebb helynév pedig a peremvidékről áll rendelkezésre. Ennek a heterogenitásnak az okát a szerző a kolozsvári levéltár anyagában jelöli meg: SZABÓ T. ATTILA ugyanis ennek az intézménynek a gyűjteményeire, birtokösszeírásaira, családi irataira támaszkodva állította össze adattárát.

Az adatok eloszlása nemcsak területi, hanem kronológiai szempontból is meglehetősen egyenetlen: döntő többségük a 17–18. századból való, de szórványosan 15–16., valamint 19–20. századi adatok is előfordulnak. Heterogenitás figyelhető meg névrendszertani szempontból is: noha a nevek nagy hányada a magyar helynévrendszerhez tartozik, román adatok is nagy számban előfordulnak a korpuszban. Mindezek ellenére a helynévgyűjtemény forrásértéke megkérdőjelezhetetlen mind a nyelvészeti (nyelvtörténeti, dialektológiai, hely- és személynévtani), mind a történeti, néprajzi, régészeti tárgyú vizsgálatok számára.

3. Az elméleti-tudománytörténeti háttérrel felvonultató fejezet (23–31) a névföldrajzi kutatások bemutatására fókuszál. A névföldrajz általános kérdéseinek definiálása után rátér a történettudományi, a nyelvjárási, nyelvtörténeti célú, valamint a névtani, névélettani irányultságú névföldrajz részletesebb ismertetésére.

A történettudományi névföldrajz eredményeit a szerző elsősorban BENKŐ LORÁND munkáira támaszkodva mutatja be. Ezek az írások nyelvföldrajzi és névtani adatok együttes elemzésével keresik a választ a székelyek nyelvi kapcsolataira, közös gyökereire. A szerző munkája ezen a ponton kapcsolódik ezekhez az irodalmakhoz.

A nyelvjárási, nyelvjárástörténeti, nyelvtörténeti célú névföldrajzi munkák az előbbi kutatási irányoknál nagyobb mértékben vannak képviselve a szakirodalomban. A szerző sorra veszi a magyar nyelvtörténeti, hangtani, hely- és személynévekre irányuló névföldrajzi vizsgálatok jelentős munkáit, röviden ismerteti az ott használt irányelveket, eredményeket, majd a névtani, rendszerszemléletű névföldrajzi munkákat tekinti át: monográfiájának e szakaszában nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi szakirodalomra is fókuszál.

BÁRTH M. JÁNOS névföldrajzi irodalmat áttekintő fejezete igen részletes, alaposága jól mutatja a szerző jártasságát a szakirodalomban. A bemutatott eredményeket, módszertani kereteket fel is használja, beépíti monográfiájába, amely munkájának következő nagyobb egységében jut érvényre.

4. A mű törzsét alkotó fejezetben (Névföldrajzi térképlapok; 32–153) láthatjuk a SZABÓ T. ATTILA névanyagából származó adatok elemzését a névföldrajzi szempontrendszer alapján. A munka ezen része alapvetően a következő három pilléren áll: hangtani, szóföldrajzi és névszerkezeti analízis.

A hangtani természetű névföldrajzi vizsgálatok jelentőségét a szerző a kutatópontok sűrűségében ragadja meg: a névadatok ugyanis részletesebb földrajzi képet tudnak mutatni egyes hangtani jelenségekről, nyelvjárási, nyelvjárástörténeti jelenséghatárokról, mint a nyelvföldrajzi atlaszok. A mű ezen fejezetében olyan, alapvetően dialektológiai irányultságú jelenségeket mutat be a szerző, melyek kutatásában fontos szerepet kaphatnak a történeti helynévadatok. Az ebben a részben felhozott példákból levont következtetések tehát jól összevethetők a különböző dialektológiai atlaszok és helynévtárak eredményeivel.

A mezőségi *e*-zés vizsgálatát bemutató alfejezet például jól illusztrálja, miért is olyan lényeges szempont az EHA helynévi adatainak dialektológiai felhasználása: a *büdös* : *büdes* lexémapár vizsgálatakor kitűnik, hogy ez a nyelvjárási jelenség a mezőségi területeken koncentrálódik (vö. ehhez az RMNyA. ide vonatkozó térképlapját, melyet a szerző is közöl; vö. 7. ábra, 35). A helynévi adatokat is segítségül hívva azonban kitűnik, hogy a történeti helynevekben a 20. századi élőnyelvi gyűjtésekben mutatottnál szűkebb körben jelentkezik ez a jelenség: az Aranyos és Küküllő mentén már nem adatolható (vö. 8. ábra, 35), aminek az okát a szerző a tárgyalt hangtani jelenség fokozatos terjedésében jelöli meg, bár véleménye szerint a helynévadatok véletlenszerű fölbukkanása is elképzelhető.

Az *irtás* : *orotás* variánsok, valamint a *bodza* alakváltozatainak a nyelvföldrajzi tanulságai a Székelyföld palóc és dunántúli nyelvjárástörténeti kapcsolatát erősítik. (Például az *irtás* : *orotás* pár esetében az *o*-s változatoknak nemcsak palóc, hanem székelyföldi jelenlétére is vannak adatok, a *bodza* esetében pedig a *borza* és a *bozza* alakok mutatnak hasonlóságot a dunántúli régiókkal.) Az erdélyi helynevek nagy számban megőrizték ezeknek a szavaknak, szócsaládoknak az archaikus alakjait, a BÁRTH M. JÁNOS által közölt térképlapokon pedig jól kirajzolódnak olyan történeti-dialektológiai kapcsolatok, melyek esetleg más adattárak szóállományának vizsgálatokor rejtve maradtak, éppen a kevésbé sűrű kutatópont-hálózat okán.

A Szóföldrajzi vizsgálatok a helynevekben című fejezetben (48–129) a szerző rendre bemutatja az egyes földrajzi köznevek jellegzetességeit a szavak jelentésén, etimológiáján,

az adattáron belüli (darabszám alapú) gyakoriságán keresztül. Meglátásom szerint a darabszám alapú vizsgálatok félrevezetőek lehetnek egy kutatásban, ugyanakkor a történeti helynevek adatolhatósága, fellelhetősége sokszor a százalékos alapú vizsgálatokat nem teszi lehetővé, így érthető, hogy a szerző miért ezt a fajta megközelítést választotta vizsgálatának alapjául.

A névalkotó lexémák szóföldrajzi viselkedését hét nagyobb szemantikai csoport segítségével ismerhetjük meg. A szerző bevallása szerint ezeknek az egységeknek a kialakítása részéről önkényes volt, elsősorban a névföldrajzi összevetést szolgálta. Noha ő maga a kötetbe csak a földrajzilag releváns megoszlást mutató lexémák térképlapjait helyezte, így is igen gazdag, illusztris anyagot vonultat fel. Megállapítása szerint az egy jelentésmezőbe tartozó földrajzi köznevek közül azok, amelyek nem rendelkeznek területi kötöttséggel, általában általánosabb jelentésűek is. Ilyenek a *patak*, *völgy*, *hegy* stb. földrajzi köznevek. Azonban bizonyos szavak esetében igen látványos területi kötöttség villan fel, főként székely : nem székely; dél-erdélyi : észak-erdélyi oppozícióban. Ez a megfigyelés egybevág azzal a megállapítással is, hogy a szóföldrajzi mintázatokat a természetföldrajzi, nyelvjárási, népességeloszlási, történeti tényezők egyaránt befolyásolják.

A természetföldrajzi tényező a földrajzi köznevek területi eloszlását már csak szemantikai tartalmukból fakadóan is nagyban befolyásolja: így a kiemelkedést jelölő térszinforma-nevek területi elterjedése nem különösebben független magától a domborzati viszonytól. Azok a térképlapok, amelyek ezt a jelenséget hivatottak illusztrálni, igen látványosak: a domborzatot láttató alaptérkép ugyanis ezt a szempontot nagyban megtámogatja (vö. pl. a *havas* [73] vagy a *lapos* [94] köznevet tartalmazó helynevek területi megoszlását).

A nyelvjárási szempont szintén lényeges a földrajzi köznevek területi megoszlását illetően. A kiadott munkában a szerző több helyütt is megjelöli a vizsgált földrajzi köznevek nyelvjárási kötöttségét, majd azt térképesen ábrázolja. Ennek a faktornak igen szemléletes elemzése és ábrája az *észak* : *észok* és az *árnyék* földrajzi köznevek területi kiterjedtségének a vizsgálata (83). Az *árnyék* Közép-Erdélyből teljesen hiányzik, míg a csíki, udvarhelyszéki és háromszéki székely területeken gyakran előfordul. A jelenséget bemutató térképlapon nagyon szemléletes a két földrajzi köznévi kiterjedtségének elkülönülése: egymást mintegy kiegészítik, komplementer jellegűek. A szerző jó érzékkel nemcsak az erdélyi területekre koncentrál, hanem egész Magyarországra kitekint: az itt közölt térképlapon jól látszik a széki adatok palóc nyelvjárási területekkel való kapcsolata. Úgy vélem, az ilyen jellegű összevető térképlapok, melyek egymást területileg kiegészítő jelenségeket ábrázolnak, fontosak a névföldrajzi kutatásokban.

BÁRTH M. JÁNOS szerint a történeti kérdésekben a névföldrajzi vizsgálatok olyan – az ő szavaival élve – mozaikdarabkákkal szolgálhatnak, melyek pontosíthatják, megerősíthetik a korábbi eredményeket. Például a székelység eredetkérdésével összefüggő nyugat-dunántúli és észak-magyarországi nyelvi kapcsolatok bizonyítékeként hoz fel több nyelvi jelenséget is, melyeket térképen is ábrázol; például az *orotás* (36–40) vagy az *árnyék* (83) szavak eloszlását.

A Névtípusok földrajzi vizsgálata (130–153) című fejezetben a szerző áttekint néhány jellemző településnév-típust, majd két, jellegzetesen területi differenciálódást mutató helynévstruktúrát: a birtokos jelzős, valamint a határozós szerkezetű mikrotoponimákat. A településnév-típusok áttekintésekor a szerző a patrocíniumi eredetű, az *-sd* képzős, valamint az összetétellel keletkezett helységnevek erdélyi előfordulásait emeli ki. Összeveti az egyes

névtípusok földrajzi elterjedését azok kronológiai, szemantikai, formai jellemzőivel, emellett a területi variabilitás okaira is igyekszik rávilágítani. Bevallása szerint e fejezethez csak részben használta fel a SZABÓ T. ATTILA-féle anyagot, ugyanis helységnevek terén az adatbázis – mint írja – korántsem teljes.

A szerző a patrocíniumi nevek kapcsán a székelység nyugati, dunántúli kapcsolatait említi meg. Nemcsak az általa vizsgált névanyagot hozza fel a téma kapcsán, hanem a témával foglalkozó korábbi szakirodalmon keresztül is megvilágítja a kérdést.

A szerző az utótagos vagy összetétellel alkotott helységnevek típusait is áttekinti: igen részletesen vizsgálja meg a *-falva*, *-telke/telek*, *-laka/-lak* stb. utótagú településneveket. Úgy véli, hogy a helynévminták elterjedésében a kronológiai és településtörténeti tényezőknél túl az areális viszonyoknak, a földrajzi közelségnek és a névmodellek területi terjedésének is nagy jelentősége van: e három tényező együttes hatásának köszönhető ezeknek a névtípusoknak a látványos eltérése.

Az összetett helységnevek után BÁRTH M. JÁNOS az erdélyi helynévanyagra oly jellemző jelölt birtokos jelzős szerkezeteket tekinti át: a struktúra fokozott székelyföldi jelenléte az egyik legszembetűnőbb egyedi területi jellegzetesség. A jelölt birtokos szerkezetek helynevekben való jelentkezése kifejezetten markáns jegye ennek a térségnek, mely már több kutatónak is szembetűnt: a szerző a szakirodalmi áttekintő után saját eredményeire is támaszkodva mutatja be ennek a szerkezetnek a térbeli, időbeli megoszlását, majd felteszi a kérdést: „miért van ezeken a vidékeken ilyen sok jelölt birtokos szerkezet a helynevekben?” Úgy véli, az egyik lehetséges magyarázat a személynevek helynévadásban betöltött jelentős szerepe, amely nagyszámú, valódi birtokviszonyt kifejező nevet eredményez. A másik két szempont a névbokrosodás jelensége és a névrendszer domborzati tényezőkkel való összefüggése.

A határozós szerkezetű nevek szintén fontos részét képezik az erdélyi névanyagnak. A *járó*, *menő*, *kelő* utótagú szerkezetek, de a *hágó*, *nyúló*, *szökő*, *rúgó* utótagú igeneves struktúrák is igen gyakoriak, területileg is igen elterjedtek a történeti forrásokban. Ennek oka többek között az, hogy a birtokösszeírások, határpercek szövegeiben a lejegyzők efféle formákkal is sűrűn éltek, így igen sok ilyen szerkezetű névvel találkozhatunk. A tárgyalt struktúrák jelenkori névanyaggal való összevetése azt mutatja, hogy ezek mögött a „helynévadatok mögött egy élő, némileg változékony, de gyakori névadási típus húzódik meg”. Kevésbé adatolható, mint azt a történeti adatok mutatni vélik, de mindenképpen élő, a névadásban felhasznált szerkezetről van szó. A szerző elemzéseiből és a megjelenített térképlapokon is jól látszik az egyes igeneves struktúrák komplementer jellege: a *kelő* : *rúgó*, *nyúló* : *szökő* melléknévi igeneveket tartalmazó szerkezetek területileg látványosan kiegészítik egymást (vö. 122–123. ábra, 150–151).

5. BÁRTH M. JÁNOS kutatásának célja, hogy az óriási nyelvi adattömeget felvonultató gyűjtemények anyagát informatikai módszerekkel megjelenítse. Munkájának jelentősége abban rejlik, hogy a számítógépes dialektológia vívmányait felhasználva, azt kibővítve, a különböző nyelvföldrajzi atlaszok adatait együttesen volt képes értelmezni, elemezni, megjeleníteni látványos térképek segítségével. Mint írja, a „SZABÓ T. ATTILA által összegyűjtött erdélyi történeti helynévanyag korlátait a történeti írássajátosságok sokszínűsége, az adatok névszociológiai háttere és véletlenszerű előfordulása szabja meg. Előnyt jelent viszont az efféle kutatásokhoz óriási adatmennyisége, az összevetés lehetősége különböző adattárakkal” (32). Mindezt figyelembe véve BÁRTH M. JÁNOS munkája mind módszertanilag,

mind az erdélyi helynévanyag kutatását tekintve jelentős. Monográfiája nyelvtörténeti, nyelvjárástörténeti, névtani tekintetben is kiemelkedő.

DITRÓI ESZTER

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0183-240X>

Debreceni Egyetem

Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar

Családnévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához

Összeállította: ÖRDÖG FERENC – OLLÉ VIKTÓRIA – SZÉCHENYI MAGDOLNA.

Czupi Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Nagykanizsa–Budapest, 2018. 496 lap
<https://doi.org/10.26546/9782662>

1. Bevezető megjegyzések. CSÁNKI DEZSŐ és FEKETE NAGY ANTAL történelmi földrajzának tudománytörténeti értéke közismert a történettudomány és a rokon tudományok kutatói körében. Az interdiszciplináris jelentőségű alapl műhöz ÖRDÖG FERENC készített helynévmutatót 2002-ben. Az azóta eltelt évtizedek igazolták a kötet használhatóságát és fontosságát: e munka ugyanis a korai magyar történetiséggel bármilyen tudományág keretében foglalkozó kutatók számára rendkívüli módon megkönnyíti a CSÁNKI és FEKETE NAGY monumentális gyűjteményében való eligazodást. Magam a Felső-Tisza-vidék késő középkori (azaz éppen a Hunyadiak korát felölelő) személyneveinek szótárát összeállítva a mutató segítségével egyszerűen tudtam azonosítani (vármegyéhez kapcsolni) a helynévi eredetű személynevekben szereplő településneveket. Noha a CSÁNKI-sorozat interneten azóta már elérhető, ami jelentősen megkönnyíti a keresést, véleményem szerint a papíralapú mutatókat továbbra sem nélkülözhetjük a forrásban szereplő névalakok beazonosításához. Számos esetben ugyanis nem teljesen magától értetődő egy oklevélben szereplő névalak olvasata, így a keresőszó hiányában a településnév beazonosítása sem lehetséges; a papíralapú szótárban viszont áttekinthető módon szerepelnek egymás mellett a hasonló névalakok, utalásokkal együtt.

ÖRDÖG FERENC már a helynévmutató készítésekor eldöntötte, hogy „Csánki művének még jobb kiaknázása érdekében” a hatalmas történeti családnévanyagot is összegyűjti egy mutatókötetben. A szerző a CsánkiHn. előszavában ezt írja: „E helynévmutató mellett – amely eredetileg a XVII–XVIII. századi családnevek vizsgálatának segédleteként készült – kívánatos egy olyasféle birtoklástörténeti mutató (birtokos- és birtokmutató) összeállítása, amely nemcsak a birtokosok (természetes és jogi személyek) nevét tartalmazná birtokukkal, birtokaikkal együtt, hanem egyes települések alatt közölt hosszabb-rövidebb lajstromok személyneveit is. Ugyancsak itt kapnának helyet a vármegyék főispánjai. E hatalmas feladat elvégzésére azonban csak később kerülhet sor.” (CsánkiHn. 9.) A tervet tettek követték: hosszú évek munkájának eredményeként elkészült a kézirat, és 2018-ban megjelent a családnévmutató is. Az ÖRDÖG FERENC által, két egyetemi tanítványa, OLLÉ VIKTÓRIA és SZÉCHENYI MAGDOLNA közreműködésével összeállított mű a Csánki-helynévmutató testvérkötetének tekinthető, melyet a hasonló külső megjelenés is jelez. ÖRDÖG FERENC 2015-ben

bekövetkezett halála miatt a közel nyomdakész kézirat sajtó alá rendezését IMREH RÉKA közreműködésével SLÍZ MARIANN vállalta és végezte el (Előszó, 7).

2. A kötet tartalmáról. Az előbb ismertetett előzetes tervekhez képest a hangsúly a birtoklástörténetről áttevődött a személynevek bemutatására. A birtokok feltüntetése a birtokos neve mellett ugyan nem valósult meg, ez nyilvánvalóan szétfeszítette volna a munka kereteit, viszont a mutató segítségével az eredeti műben visszakereshetők a nemesi családhoz tartozó birtokok is.

A kötet tartalmazza tehát a CSÁNKIÉK köteteiben szereplő összes nemesi családnévet, emellett az egyes települések alatt közölt nem nemesek (papok, polgárok, iparosok és jobbágyok) általában teljes személynevét, ezek valamennyi olvasatát, helyesírási, alaktani és lexikális változatát. A szerkesztők gyűjtötték a nemesi előneveket, valamint a nemzetségi és ágneveket is a teljes műből, annak minden fejezetéből (Útbaigazítás a családnévmutató használatához, 9). A CSÁNKI- és FEKETE NAGY-féle kötetek szerkezete ugyanazt a sémát követi: a vármegyék területének és birtokviszonyainak a leírása a bevezetőben, a Várak, erősségek, kastélyok, a Városok, a Helységek, a Főbb birtokosok és a Főispánok fejezete kapcsolódnak egy-egy vármegyéhez. A szerzők precizítására jellemzően a mutatóban helyet kaptak azok a személynévre vonatkozó közvetett utalások is, amelyek a CSÁNKI-kötetekben konkrét névadatok nélkül tesznek említést arról, hogy az adott településnév nemesi névben, királyi ember nevében vagy nemesi előnévben fordul elő a forrásokban. Pl.

Holboka^a l. Hluboka hn. (Tr) IV, 124 (203)

→ Hluboka. [...] Holboka. (Családnévben, 1374: Szulyovszky-lvt.) (Cs. IV, 124)

E forráscsoport kapcsán csupán azt tudjuk, hogy a helynév családnévben fordult elő, de hogy milyen alakban (pl. *-i* képzővel vagy anélkül), arra nincs utalás. Itt szükséges megemlítenünk azt, hogy az eredeti műben CSÁNKI és FEKETE NAGY a birtokosok családnéveit normalizált, átírt formában tüntették föl. A korszak okleveleiben a nemesek nevét néhány kivételtől eltekintve latin *de* prepozíció + helynév szerkezettel jegyezték le, amelyek mögött az élőnyelvi használatban kétségtelenül főként *-i* melléknévképzős név alakok állhattak, ezért CSÁNKIÉK eljárása alapvetően nem hibás; mindenesetre célszerű a fokozott óvatosság az ilyen (eredeti okleveles adatok nélküli) nevek nyelv- és névtörténeti felhasználásakor. A kötet azonban – mint említettem – tartalmaz eredeti helynévalakokat is (szám szerint 2290-et nemesi nevekben és 174-et nemesi előnevekben), viszont ezek egy részénél is csupán a helynév eredeti alakja szerepel személynév részeként, a teljes személynévszerkezet jóval ritkábban.

Itt említem meg, hogy a szélesebb körű felhasználás elősegítése érdekében a szótár használatában eligazító részek németül is olvashatók az előszóval együtt (19, 21–24).

3. Felhasználási lehetőségek. ÖRDÖG FERENC eredeti célkitűzéséről, arról, hogy egyfajta birtokosmutató is legyen a kötet, teljesen nem mondott le, ezért nemcsak a névvel nevezett birtokosokat gyűjtötte ki, hanem minden birtokos „intézményt” (pl. Korona, király, királyné, püspökség, káptalan, apátság). Mindez a történettudomány számára fontos segédeszközzé teheti a kötetet. A történelemből jól ismert például, hogy Mátyás király házasságon kívül született, de törvényesített fiát, Corvin (Korvin) Jánost grófi és hercegi

ranggal ruházta fel, valamint számos birtokot is adományozott neki. Ha a mutatót fellapozzuk (a K betűnél), láthatjuk, hogy Corvin Jánosnak 27 vármegyében voltak birtokai, az utalások révén pedig a teljes birtokállomány feltárható.

Egy családneveket tartalmazó kötet magától értetődően a genealógia számára is alapvető felhasználási lehetőséget nyújt. Az azonos családnevű, de különböző nemesi előnévű családok elkülönítésének lehetőségét nagyban megkönnyíti a mutatókötet. Például a 26 *Kovács* nevű család 25 különböző előnévvel fordult elő a korabeli forrásokban. A családtörténet kutatói így hosszas keresgélés helyett azonnal információt kaphatnak az egyes családok birtokviszonyairól. A nemesi előnevek pedig egy adott település birtokosainak azonosítását könnyítik meg jelentős mértékben. A Bereg megyei gyökerű Lónyai család például a névadó településen kívül Szabolcs, Szatmár és Zemplén megyében is birtokolt. A *lónyai* előnév alatt ugyanakkor másik két birtokos család is feltűnik (Torma és Vitéz), akik szintén a Bereg megyei településen voltak birtokosok.

A CSÁNKI-kötetek külön fejezetben sorolják fel a főispánokat, ami hosszú ideig jó kiindulópontja volt a megyei méltóságviselők tanulmányozásának. Mivel a korszakra vonatkozóan immár rendelkezésre állnak megbízható archontológiai munkák (az 1458-cal kezdődő időszakról csak néhány éve) (ENGEL 1996, C. TÓTH et al. 2016–2017), így a kutatás számára csökken a jelentősége a CSÁNKI-kötetek adattárának. Egy családnévmutató esetében azonban a főispánokra vonatkozó névadatok kihagyását mindez nem indokolhatja.

A mutatókötet névtani felhasználása kapcsán csak néhány lehetőséget kívánok megemlíteni. Érdemes lenne például a teljes anyagot családnév-tipológiai szempontból vizsgálat alá vonni. Köztudomású, hogy a birtokos nemesek leggyakrabban valamelyik birtokukról (általában a lakóhelyükről) kapták a családnévüket. Esetükben jelentős lehet még a családi kapcsolatra utaló nevek száma is, viszont az egyéb névtípusok (tulajdonságra, foglalkozásra utalók) jóval ritkábban fordulnak elő. Ezek aránya jelenleg nem ismert a kutatók számára a korszakra vonatkozóan. (Az Anjou-kori névszerkezetek hozzávetőleges arányaira l. SLÍZ 2017: 108.) A Hunyadiak korában 18% körüli volt a helynévi eredetű családnév-előfordulások általános aránya Északkelet-Magyarországon (N. FODOR 2010: 96). Az adatok 78,9%-a azonban alsóbb társadalmi rétegekre vonatkozik, csak 21,1%-a nemesekre. Utóbbiaknál mindenképpen magasabb értékkel kell számolnunk. Külön vizsgálatot érdemelnének a foglalkozásnévi eredetű családnévű birtokosok esetében. Az ilyen nevek (pl. *Kovács*, *Fazokas*, *Korpás*, *Szjgyártó*) feltehetően a családnév kialakulása és rögzülése után történt nemesítések révén válhattak nemesi családnévvé.

Szintén fontos vizsgálati lehetőséget kínálnak a latin–magyar névmegfelelések a köznévi eredetű családnévűk esetében (pl. *niger* – *fekete*, *rufus* – *vörös*, *sartor* – *szabó*). Bizonyos közszei eredetű nevek latin(osított) névformáinak használata az ómagyar kor írásbeliségére jellemző volt a jobbágynevek esetében is (vö. FEHÉRTÓI 1969: 48, N. FODOR 2010: 28–30, SLÍZ 2017: 128–134). A szótár az erről alkotott képet kiegészítheti és árnyalhatja, illetve további példaanyagot szolgáltathat a kutatás számára.

A lokalizált adatolás miatt a szótár névanyaga alkalmas bizonyos névföldrajzi sajátosságok bemutatására is. Az erdélyi (esetleg a szepesi) szászokkal való valamilyen kapcsolatra (származásra, hasonlóságra stb.) utaló *Szász* családnév például főként a Dunától keletre volt jellemző (vö. CsnE. 443). A mutatókötet azonban – az erdélyi (Kolozs, Arad, Küküllő megyei) előfordulásokon kívül – már a 15. századból említ ilyen nevű birtokos családot a Nyugat- és Dél-Dunántúlon (Vas, Győr, Sopron, Baranya és Zala vármegyében), jelezve a név kelet–nyugati irányú korai elterjedését.

A kötet alaktani jelenségeknek (pl. bizonyos formánsok előfordulásának) a vizsgálatahoz is bőséges adatot szolgáltat; igaz, ezek összegyűjtése a tergo lista híján időigényes feladat. Vannak azonban egyszerűen megválaszolható és ellenőrizhető felvetések. Például arra a kérdésre, hogy a *Szent-* előtagú településnevekből keletkezhetett-e előtag nélküli családnév (pl. *Szentgyörgyi* > **Györgyi*, *Szentpéteri* > **Péteri*), az adatok alapján nemleges választ adhatunk.¹ A mutatóban csak egy adat támogatná ezt (*Szentandrásné* > *Andrásné*), de ez a névszerkezet eltér az általános patrocíniumi településnevektől: az elsődleges ugyanis az előtag nélküli helynévalak volt, s analógián alapuló bővüléssel jött létre belőle a *Szentandrásné* forma (vö. TÓTH 2008: 117). Viszont ha a redukció már a településnévben végbemegy (pl. *Szentmargita* > *Margita*, TÓTH 2008: 100), akkor mindkét formából keletkezhet *-i* képzős családnév.

A felhasználási lehetőségek közötti szemezgetéssel a mutatókötet hasznosságát igyekeztem példázni. Úgy hiszem, a bemutatott mű méltó párja a helynévmutatónak, egyben elismerése ÖRDÖG FERENC munkásságának is. A kötet megjelenését a szerző sajnálatos módon már nem érthette meg, örömteli viszont, hogy a „hosszú éveken át nagy alaposággal és körültekintéssel végzett munkájának eredményeként” (7) összeállított kézírata immár közkinccsé vált, ezáltal a magyar névkutatás egy olyan értékes művel gazdagodhatott, amely más tudományágak kutatásaihoz is hasznos segítséget fog nyújtani.

Hivatkozott irodalom

- CsánkiHn. = *Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához*. Összeáll.: ÖRDÖG FERENC. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY, *Családnévek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családnéveink*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- ENGEL PÁL 1996. *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. 1–2. MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE BTK, Budapest.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1969. *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek*. Nyelvtudományi Értekezések 68. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SLÍZ MARIANN 2017. *Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. <https://doi.org/10.26546/5061134>
- C. TÓTH NORBERT et al. 2016–2017. *Magyarország világi archontológiája, 1458–1526*. 1–2. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.

N. FODOR JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0401-3701>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

¹ Természetesen ez nem zárja ki a hasonló alakú, patronimikumképzős keresztnévi eredetű családnévek meglétét: *György* kn. + *-i* patr.-képző > *Györgyi* csn., *Péter* kn. + *-i* patr.-képző > *Péteri* csn.

KOVÁCS LÁSZLÓ, Márka és márkanév. Márkakutatás és nyelvészet – metszéspontok, lehetőségek és kihívások

2., átdolgozott kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 197.
Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019. 358 lap

1. Márkákcal és márkanevekkel az élet minden területén nap mint nap találkozunk, mindennapjaink részeit képezik. A márkanévnek fontos szerepe lehet egy-egy márka sikerességében, ezáltal közvetve egy-egy vállalat hatékony működésében is, így természetes, hogy a márkák és a márkanévek vizsgálatával nagyrészt a gazdaságtudomány, azon belül a marketingtudomány foglalkozik. A márkanév azonban a szókincs részeként, a tulajdonnév egy speciális fajtájaként nyelvészeti szempontú elemzésre is számot tarthat. A kötet szerzője arra tesz kísérletet, hogy összekapcsolja a két kutatási területet, és bemutassa, hogy a márkanévek nyelvi vizsgálatával – magának a tulajdonnévfajtának a részletesebb megismerése mellett – hogyan lehet hozzájárulni a márkák értékének a növeléséhez, hogyan hasznosítható ez a tudásunk a marketingtudományban. A monográfia tehát a szó szoros értelmében véve az alkalmazott nyelvészeti kutatások körébe tartozik.

A könyvnek 2017-ben jelent meg az első, majd 2019-ben a második, átdolgozott kiadása; az újbóli kiadás a különböző szakmai érdeklődésű olvasóközönség fokozott figyelmére utal. A változtatások a könyv szerkezetét és tartalmát lényegében nem érintették: a második kiadásban a szerző apróbb pontosításokat, javításokat tett, illetve kiegészítette a szöveget az első kiadás óta született kutatások eredményeivel.

2. A téma aktualitását a Bevezetésben a szerző több tényezővel indokolja: a magyar nyelvészeti kutatásból szinte teljesen hiányzik, a nemzetközi nyelvészeti vizsgálódásokban viszont egyre jobban erősödik az az irány, amely a márkakutatás interdiszciplinaritását hangsúlyozza; ilyen szempontból ez a kötet hiánypótlónak tekinthető. Másrészt a vizsgálatok a gazdaság területén hasznosíthatók is, a márkanévek menedzselésében a nyelvtudomány oldaláról ugyanis fontos segítséget lehet nyújtani. A könyv 2. fejezete a gazdaságtudomány felől közelítve mutatja be a márkanéveket: a fogalom marketingtudományban használatos definíciójának a tisztázása után a márkák csoportosítási lehetőségeit, jellemzőit és a fogyasztói társadalomban betöltött szerepét tárgyalja. A további fejezetek alapvetően nyelvészeti megközelítésűek. A 3. fejezet a márkanév nyelvi vizsgálatának a lehetőségeit mutatja be, közelebről azt, hogy mely nyelvészeti diszciplínák – közöttük a névtan, a lexikológia, a fonetika, a grammatika (a morfológia és a szintaxis), a szemantika, a neurolingvisztika, a fordítástudomány, a szaknyelvkutatás, a szociolingvisztika – hogyan, milyen módszerekkel közelíthetik meg, írhatják le ezt a tulajdonnévfajtát. Két külön fejezetet szentelt a szerző a márkanévek kognitív nyelvészeti és pszicholingvisztikai szemszögből való tárgyalásának: a 4. fejezetben a kérdés elméleti hátterét tisztázza, elsősorban a kategorizálás jelenségére és a mentális lexikon fogalmára összpontosítva; az 5. fejezetben pedig mindent átülteti a gyakorlatba, részletesen bemutatva a márkanévekre irányuló szóasszociációs vizsgálatát és annak eredményeit. Két termékcsoportnak, az autómárkáknak és az alkoholtartalmú italoknak az asszociációs elemzésére külön is kitér. Ez a fejezet igen alapos,

részletes analízise a kérdőíves kutatás eredményeinek, és a márkanevek szempontjából újnak is tekinthető a magyar vizsgálatokban. Rávilágít például arra, hogy a kultúrához vagy a nemekhez köthető különbségek tetten érhetők a márkák kognitív reprezentációjában is. Az elemzés bizonyítja, hogy a márkanevek speciális helyet foglalnak el a mentális lexikonban, és azt is megmutatja, hogy a márkanevek alkotása során, hatékonyságuk érdekében a mentális lexikon asszociációs struktúráinak mely összefüggéseit érdemes figyelembe venni (például a márkanév köznyelvi jelentése előhív olyan asszociációkat, melyekre a marketingkommunikáció során építeni lehet). Az utolsó fejezetben valósul meg a könyv elején kitűzött cél: arra a kérdésre kapunk választ, hogy a márkanevek nyelvészeti szempontú komplex vizsgálatának a tanulságai hogyan alkalmazhatók a márkanevek menedzselésében. A könyvnek ez a része azt a folyamatot mutatja be részletesen, hogy egy márkanév életútjának az egyes szakaszaiban (1. a márkanévvadás előtt, 2. a névváltozatok kiválasztásakor, 3. a márkanévvadás után, 4. a márka átnevezésekor, 5. a márka kiterjesztésekor más célpiacokra stb.) a nyelvészek hogyan nyújthat(ná)nak segítséget a márkatulajdonosnak. Az egyes szakaszok ismertetése után az elvégezhető vizsgálatokat, az aktivizálható nyelvészeti területeket és a lehetséges eredményeket is megjelöli; majd a „jó” név és a „rossz” név jellemzőire tér ki, javaslatokat téve, hogy milyen sajátosságokkal kell(ene) rendelkeznie egy ideális magyar márkanévnek.

A szerző a márkaneveket névtani szempontból a 3. fejezetben mutatja be átfogó jelleggel, de a könyv több más fejezetében újra meg újra visszatér ez a megközelítésmód; a legerőteljesebben talán a 6. fejezetben, a névadási folyamat ismertetésének az összefüggésében. Az alábbiakban a kötet névtant érintő kérdései közül reflektálok néhányra. Fontos terminológiai kérdéseket érint a szerző, amikor a márka-, áru- és cégnév fogalmainak a tisztázására tesz kísérletet (47–54). A szakirodalomban található definíciók áttekintése és átgondolása után meghatározza a *márkanév* fogalmát (54), amelyet azután az 5. fejezetben ismertetett asszociációs kutatásainak a tükrében módosít: „a márkanév olyan egyedi jelzéssel ellátott személy, ország, város, szolgáltatás vagy termék neve, amely – együtt a márka további jellemzőivel és egyedi jelzéseivel, mint például logó, szín – a fogyasztó kognitív apparátusában saját vagy mások tapasztalata, illetve marketingtevékenység hatására asszociációkat létrehozva a fogyasztó vásárlással kapcsolatos döntését befolyásolja” (288). A szerző foglalkozik a márkanév tulajdonnévi, illetve köznévi jegyeivel és hovatartozásával is (54–58). A fejezet összefoglalásában arra a megállapításra jut, hogy „célszerű a márkaneveket a tulajdonnevek és a köznevek mellett külön kategóriaként kezelni, mivel egyes tulajdonságaik mind a köznevektől, mind a tulajdonnevektől elkülönítik őket” (91). Valójában a márkanevek legkevésbé tulajdonnévszerű tulajdonsága az, hogy nem egy egyedet jelölnek. A köznevesülés viszont más tulajdonnévfajták – a személy- és a helynevek – körében is előfordul (vö. 57–58, 86–87). A márkanevek az általuk jelölt termékfajták szerint – más tulajdonnévfajtákhoz, például a helynevekhez hasonlóan – rendkívül összetett és sokszínű kategóriát alkotnak, vannak olyan alcsoportjaik, melyek egyértelműen és tisztán tulajdonnévi tulajdonságokkal bírnak (például a márkanévi funkciót betöltő intézmény- vagy személynevek: *ELTE*, *Tesla* stb.), ezért a márkanevek egyes elemei ebből a szempontból leginkább egy skálán képzelhetők el. A márkanevek csoportosítására KOVÁCS LÁSZLÓ számos lehetőséget bemutat a magyar és a nemzetközi szakirodalomban található kategorizálások áttekintésével. Talán éppen a sokféle és eltérő szempontot felvonultató tipológiák használatával magyarázható, hogy némely terminus használata nem egyértelmű, például az *eredet* (‘keletkezés’) és a *motiváció* fogalmáé (68, 135). A különböző kategorizálások szintézisével

létrehozott komplex, rendszerezési modellt a *Jaguar* és a *Boci* márkanevek példáján illusztrálja a szerző. Mivel a márkanév tulajdonnévi kategória, leírása és tipologizálása – véleményem szerint – teljes körűen elvégezhető a névtudomány eszközkészletével.

3. A fejezetek többségének a végén a szerző további kutatási lehetőségeket, témákat is felvet, melyek újabb vizsgálatokat motiválhatnak. Számos nemzetközi – elsősorban német és angol – kutatás eredményeit is bemutatja az egyes témáknál, melyeket többnyire közvetlenül lefordít és átvesz. Ezt a megoldását azzal indokolja, hogy ilyen módon az olvasó az adott rendszerről maga is véleményt tud alkotni, nem az ő értelmezésén keresztül ismeri meg. A téma a szerző szándékai szerint a nyelvészek és a marketingszakemberek számára egyaránt érdeklődésre tarthat számot; ezt a célt a kötet interdiszciplináris megközelítésmódjával minden bizonnyal el is éri.

PELCZÉDER KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1132-349X>

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2020-ban beérkezett magyar névtani kiadványok

Onomastica Uralica 15. Ed. TÓTH, VALÉRIA. Debrecen–Helsinki, 2019. 127 lap.

FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2020. *Tulajdonnevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 243 lap. <https://doi.org/10.26546/4892373>

FÓRIS ÁGOTA – BÖLCSKEI ANDREA – HELTAI JÁNOS IMRE szerk. 2020. *Nyelv, kultúra, identitás IV. Szociolingvisztika, névtan, nyelvtörténet*. Digitális kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789634545385>

KATONA CSILLA 2020. *Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban*. A Magyar Névértéktár Kiadványai 51. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 201 lap.

NÉMETH GABRIELLA szerk. 2020. *A névmódosítás mint közfeladat*. Az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda Kiadványai 1. Offi Zrt., Budapest. 158 lap.

SEBESTYÉN ZSOLT 2020. *Kárpátalja helységnevei*. Szerzői kiadás, Nyíregyháza. 526 lap.